

САНЯ ВЕЛКОВА

СЛАВЯНСКИЯТ СЪСЕД
И ГРЪЦКИЯТ НАЦИОНАЛЕН
ОБРАЗ АЗ

СЪДЪРЖАНИЕ

1. УВОД	5
1.1. Преглед на изследванията в областта на имагологията	5
1.2. Създаване и възпроизвеждане на образи в историята и литературата. Понятия, свързани с оптиката <i>гръцки</i> национален "образ Аз" – "славянски съсед"	22
2. ГЪРЦИЯ В ПЕРИОДА 1897-1941	32
2.1. Основни тенденции в икономическия и политическия живот ..	32
2.2. Национална идея и национална идентичност: развитие на проблема	57
3. ПРОЕКЦИИ НА САМОВЪЗПРИЕМАНЕТО НА ГЪРКА: ОТ ИСТОРИОГРАФИЯТА ДО НОВИТЕ ЯВЛЕНИЯ В ХУДОЖЕСТВЕНАТА ПРОЗА	92
3.1. Културни рамки на проблема <i>национална идентичност</i>	92
3.2. Гръцката същност (<i>Ελληνικότητα</i>) – емблема на междвоенния период	102
4. "СЛАВЯНСКИЯТ СЪСЕД" ПРЕЗ БАЛКАНСКИТЕ ВОЙНИ И МЕЖДУВОЕННИЯ ПЕРИОД	115
4.1. Дневници на гръцки участници в балканските войни	117
4.2. Пътеписите – особеният жанр. Поглед към епистоларната литература	126
4.3. Пропагандни брошюри и популярно-историческа литература ..	145
4.4. Художествената проза и онаследените образи	160
5. ЗАКЛЮЧЕНИЕ	172
6. ПРИЛОЖЕНИЯ	177
БИБЛИОГРАФИЯ	179

"СЛАВЯНСКИЯТ СЪСЕД"
И ГРЪЦКИЯТ НАЦИОНАЛЕН "ОБРАЗ АЗ"

Текст © 2002 Саня Велкова

На корицата: фрагмент от *Portret* на Никос Еганопулос

1. Изздание © 2002 Херон Прес, София, ул. Оборище 18

Оформление и печат: Херон Прес, София

ISBN 954-580-113-1

програмата от реални национални цели и затвърдява значението на първостепенен по своята значимост мит, който, претърпявайки метаморфоза, създава идейните корени на проблема за новогръцката идентичност. Последната е разбирана от интелектуалния елит като *разкриване и обединяване на всички черти на исторически формиралия се национален образ*.

Проблемът за националното самопознание е поставен в центъра на гръцката чувствителност и мисъл. На първо място е автостереотипът, основан на представата за *изключително исторически народ*. В този смисъл подвижността на съзнанието в търсение на *историческа санкция* при сблъскването със съвременни проблеми, своеобразният *митологизиран историзъм* се превръщат в определящ фактор при възприемане и упътняване елементите на националната идентичност.

Поради своите специфики литературата, както и изкуството изразяват много релефно тази всепроникваща способност на националния автостереотип, в чиято основа стои *голямата гръцка идея*. В същото време писаното слово по свой начин възпроизвежда, допълнително моделира и затвърдява елементите на създаваното "полезно минало", а в пряка връзка с това и определени характеристики на гръцкия национален "образ Аз". Този факт важи с особена сила в периода между двете световни войни, характерен с търсенето на нови духовни опори на гърцизма.

4

"СЛАВЯНСКИЯТ СЪСЕД" ПРЕЗ БАЛКАНСКИТЕ ВОЙНИ И МЕЖДУВОЕННИЯ ПЕРИОД

След Първата световна война историческите условия на Балканите са изключително подходяща почва за подчертано изразяване на *общоевропейската тенденция към национализъм и противопоставяне*, най-вече по отношение на съседите. Етноцентризъмът, характерен за балканските страни, предпоставя и изострянето на негативното отношение към съседа. Постоянно повтарящите се оценки за съседите създават устойчиви във времето образи, чиято пегативност се задълбочава от края на XIX и началото на XX в. и по време на войните.

Ситуацията на противопоставяне и непосредствен сблъсък на интереси допълнително се усложнява от това, че макар и живеещи на Балканите, гърците възприемат себе си като *различни, обременени със задълженията и славата на респектираща историческа традиция*. Виждащи себе си като "француите на Леванта", у тях постепенно се затвърдява *исторически наложилия се образ на съседа, в който доминират отрицателните характеристики*. Когато към това условие добавим факта, че поради самото естество на отношението "нис" – "те" индивидът се интересува от това, което до известна степен "знае" и към него добавя нови елементи, лесно може да се предположи, че съседът, вследствие самото развитие на вътрешнобалканските отношения, в по-голяма или по-малка степен се включва в категорията на чуждия, варварина,

врага¹.

Отношението към “славянския съсед” е основано на същия подход, като изключително голямо влияние в този случай играе дълбоко натрупаното в резултат на минали конфликти *психологическо недоверие*. Макар от началото на нашия век остроите на пропагандата и следователно общественото настроение да е насочено към “християнския съсед”, образът на “славянина” съвсем не е единен и единствен. В него съществуват нюанси и противоречия, в които ще се опитаме да се ориентираме, подчертавайки характерното и значимото, онова, което е трайно и дълбоко заложено в “гръцкия поглед към света”. Съществуването на *своен образен модел на внушиаемия*² улеснява средствата и начините за закрепване и затвърждаване в съзнанието на определени стереотипи и клишиета³.

Самите обществени умонастроения, нагласи и очаквания улесняват този тип въздействия при формиране образите на “Аз” и “Другия” в Гърция в периода между войните. Вече беше подчертана богатата гама от влияния, упражнявани пряко и косвено от националния проблем или, по-точно казано, от разбирането на националната доктрина при формиране на гръцкия национален “образ Аз”. Същото се отнася и за основата при изграждане на “образ на славянския съсед”, и то в още по-голяма степен, защото етноцентристкото поведение пряко рефлектира в *отрицателна стереотипизация на съседа, който е най-осезаемият, най-познат и най-различим “Друг”*.

Впечатлението за “Другия” често се основава на съвсем малко или недостатъчна информация, но в случая със “славянския съсед” нещата не стоят точно по този начин. Когато става въпрос за непосредствените съседи, много по-голямо значение добива “пре-

¹Илчев, И. *Родината ми...*, с. 416-420, 425, 370; Фотев, Г. *Другият етнос*. София, 1994, с. 13-15; Колко голямо значение играе историческото минало в разрешаването на реални съвременни проблеми на Балканите и в подхода на страните в конфликтна ситуация, може да се види от доклада на Карнегиевата комисия и публикуваните от нея документи, които сами по себе си представят като картина на отношенията между балканските съседи по време на Балканските войны. Вж.: *Другите балкански войни*. София, 1995.

²Стриженко, А. *Основные закономерности использования языка в буржуазной пропаганде*. В: Язык и стиль буржуазной пропаганды. Москва, 1988, с. 23-24.

³Пак там.

насянето” на представи, които са се формирали през дългия период на съжителство и взаимни контакти и имащи историческа основа, невинаги кореспондираща с конкретните обстоятелства.

4.1 ДНЕВНИЦИ НА ГРЪЦКИ УЧАСТНИЦИ В БАЛКАНСКИТЕ ВОЙНИ 1912-1913

Текстовете описват ежедневието на фронта от гледна точка на човека, непосредствено изживяваш събитията, на които пряко или косвено дава своята оценка. Липсва *пре-разказване*, а още по-малка е вероятността да се внушават предпоставени тези. Вземайки предвид именно тези особености на конкретните извори, смятам, че техният анализ допринася за разкриване на сложните отношения преди всичко между гърци, турци и българи в един период, който се оказва от изключително значение за затвърждаване на вече установени представи от балканската междунационална образност.

Разглеждането на дневници, чийто автори принадлежат в преобладаваща степен към социално издигнати прослойки на гръцкото общество от началото на XX в., разкрива преди всичко какъв е установеният национален автостереотип и по какъв начин се колебае отношението към останалите участници в екстремалните събития. За разлика от изследвания с подобна тематика, които визират преди всичко средствата и пътищата, чрез които се формира сложната субординация по отношение на национален образ (своя и на другите)⁴ – в този случай ще бъде направен опит да бъде представен крайният резултат от натрупванията на представи по отношение на съседи на Гърция народи.

Три от дневниците са публикувани през 1993 г. от Лидия Триха⁵ и един – във втория брой на историческото гръцко списание “Истор” от 1990 г.⁶ При подбора не са приложени никакви специални критерии. Настоящото изложение всъщност има за цел да представи изводите, които се налагат при запознаване с подобен род

⁴Имам предвид учебници, различни видове литература...

⁵Τρίχα, Λ. *Ημερόδρυα και γράμματα από το μέτωπο. Βαλκανικοί πόλεμοι 1912-1913*. Αθήνα, 1993.

⁶Καλλιβρετάκης, Λ. *Ημερόλογιο εξτρατείας 1912-1913. Οδοιπορικές και πολεμικές σημειώσεις Ηπείρου – Μακεδονίας – Θράκης του ευελοντή Κωνστή Ι. Κατιδακη*. – Τστωφ, N 2, 1990, p. 51-82.

извори, близка до който по характер е епистоларната литература.

Общото между четирите фронтови дневници е принадлежността на техните автори към социално най-издигнати прослойки на гръцкото общество. Не би могло и да бъде по друг начин – аз съм се занимавала и с други извори от същия вид и това, което ги обединява, е съзнанието на пищещия за *историзъм*, което не е необходимо непременно да бъде конкретно изразено. Самият факт, че по време на такива екстремни събития някой сяда и пише, вече представлява заявено намерение този текст да бъде прочетен. Тоест в никакъв случай не можем да говорим за “затворен текст”, текст сам за себе си, а за разказ, който ще има своя аудитория. Подобна идея може да има, дори и подсъзнателно, човекът, който не е чужд на писаното слово. Мисля, че истинността или, казано по друг начин, автентичността на събитията, описвани в дневника, не би трябвало да се абсолютизира, но все пак личният момент, позицията на непосредствения участник в събитията е най-близко до онова, което бихме нарекли обективност. Освен това в настоящия случай именно личното отношение е онзи елемент, който ни интересува преди всичко.

Разбира се, пренасянето на действително ставали събития на белия лист вече представлява интерпретация, която предполага и известна *предпоставеност* на изложението. Това обаче ни най-малко не намалява значението на посланието, което се отправя към читателя (или в случая, изследователя), тъй като той просто няма по-добър избор. Тази перспектива все пак е единствено възможната и затова гледната точка на непосредствения свидетел представлява един поглед “отвътре” на събития, от които ни делят повече от осемдесет години.

Матьос Маккас е известен хирург, син на професора патолог Николаос Маккас. Роден е в Атина през 1879 и умира през 1965 г. Участва във всички войни, започвайки още като студент – доброволец в Гръцко-турската война от 1897 г. Развива блестяща кариера. При обявяване на мобилизацията през 1912 г. се намира в Германия, откъдето веднага се връща в Гърция, за да се запише във войската. Пристига в Атина на 26 септ. 1912 г. и на следващия ден се представя в министерството. Зачислен е във Втора дивизия, която на 29 септември заминава за Ламия и Домокос. От 30 септември започва да води записи, които свършват на 29 януари

1913 г. В рамките на своята батарея той се движи на север, организрайки военни болници в Козани, Верия, Воден (Науса), Костур (Касторя).

Събитията, които се описват в дневника, се отнасят към Първата балканска война, затова и там, където се споменават “българи”, все още тонът е спокойно-неутрален, като само внимателното вглеждане в текста разкрива опасенията на автора от това, че след влизането на гръцките войници в Солун “нешата (отношениета с българите – бел. моя, С. В.) не вървят добре”⁷. Очевидно съществува неопределен все още страх от евентуалното присъствие на българи в тези райони на Македония, дори и в този съюзнически още етап на войната, защото често се споменава, че “много българи не се забелязват”⁸. Непрекъснато се уточнява какво е населението на градовете и селата, през които минава войската, в смисъл какъв е националният им състав. Контекстът обикновено е следният: “Българи тук няма, а само малко Ρουμούνοι.”⁹. Предполагам, че М. Маккас има предвид т. нар. власи или куцовласи.

Турците се споменават като цяло във връзка с палежи и кланета¹⁰, а нерядко и при описание на тяхното въоръжение¹¹. Прави впечатление, че определящ е спокойният тон, като че ли принадлежащ на страничен наблюдател. Много рядко, и то повечето пъти косвено е изразено национално самочувствие. Твърде предпазливо авторът се надява “Солун да ни бъде оставен”, тъй като, впечатлен от красотата на града, смята, че при една добра администрация (има предвид гръцка) гръдът би се превърнал в първокласен център¹².

Дневникът на М. Маккас очевидно е дело на културен и проницателен човек, който се предпазва от крайности и е твърде далеч от националистически настроения. В неговите бележки не срещаме думата “враг” дори по отношение на турците – а нека все пак уточним, че става въпрос за войната на християнските съюзници срещу Османската империя. Той си позволява и твърде острата забе-

⁷ Ημερολόγια..., р. 141.

⁸ Пак там.

⁹ Пак там, с. 145.

¹⁰ Пак там, с. 131, 145...

¹¹ Пак там, с. 130.

¹² Пак там, с. 141.

лежка във връзка с посещението на краля на фронта, като пише, че той е изключително студен и добавя: “Не можеше две думи да каже на ранените.”¹³ Прави впечатление също, че от самия текст не може със сигурност да бъде направено разграничението между българите – съюзници, и турците – противници, дори в този етап на войните. Що се отнася до сърбите, те почти не се споменават¹⁴. Лекарят Макас много често описва, макар и лаконично, природни и градски забележителности, нещо, което придава особен тон на неговия дневник и свежда войната до събития, които се възприемат като част от обичайния ход на живота.

Следващият дневник принадлежи на Петропулос Петропулакис, роден в известната с непокорността си планинска област Мани през 1890 и починал през 1921 г. Той е професионален офицер, който достига до чин майор. Бележките в неговия дневник са за периода от 20 октомври 1912 до 18 август 1913 г. Има съществена разлика в отношението към българите, които назовава с прозвището “безчестни” – определение толкова употребявано още от края на XIX в., че се превръща в клише. Думата “враг” вече присъства отчетливо и преди всичко се свързва с българите, а не толкова с “отоманците” – така предпочита да нарича турците Петропулакис¹⁵. Българите се споменават във връзка с разрушения, кланета, опожарявания, плячкосване...¹⁶ В бележките от юли 1913 г., т.е. от Междусъюзническата война, много отчетливо се лансира вече съвършено ясно очерталото се отношение на близост с победения враг – турците, и на враждебност към бившия съюзник – българите. При това човек остава с впечатлението, че промяната е само по отношение на турците, защото никъде в текста не се забелязва ентузиазъм по отношение на северния съсед. В бележката от 19 юли се споменава, че в района на Ксанти “отоманци – мъже и жени, печални и обезпокоени, много от тях със сълзи на очи, се страхуват от завръщането на българите. Молят да не тръгваме, желаят да ни последват.”¹⁷

¹³Пак там, 131.

¹⁴С изключение на споменаването за сключеното примирие на българи и сърби с Империята в бележката от 27 ноември 1912 г. Цит. пр., с. 140.

¹⁵Ημερόλογια..., р. 169.

¹⁶Пак там, с. 168-170.

¹⁷Пак там, 169.

Приблизително същия хронологичен обхват имат и бележките в дневника на Василиос Суррапас (1889-1975): 22 декември 1912-5 август 1913 г. На осемгодишна възраст той заедно със семейството си емигрира в Америка, където основават фирма за производство и търговия на сладолед. През 1912 г. В. Суррапас пристига в Гърция, за да се запише във войската. След войната се връща отново в Америка и остава там до 1933 г., когато окончателно се завръща в Гърция, в Атина, където основава изключително модерната за времето и огромна днес фирмa за преработка на мляко ЕВГА.

Бележките започват с подчертаване на напрежението между съюзниците гърци и българи, като последните “... направо решиха със своята лукавост, че ще успеят да завладеят пристанищната администрация и града” (Солун – бел. моя, С. В.)¹⁸. Проследяват се серия от сблъсъци между гръцки и български части в Македония, преди всичко около Серес, като независимо, че става въпрос за месеци по-рано от обявената Междусъюзническа война (март-април 1913) българите се определят като “враг”¹⁹. Има твърде интересно описание на провокационно нападение над български пост (25/26 април 1913), осъществено по заповед на лейтенанта, командващ частта, към която принадлежи В. Суррапас²⁰. Определено се прокрадва идеята за превъзходството на гръцката войска. При споменаването на “купчината от български тела”²¹ не се забелязва никакво определено чувство, впечатлението, което остава е, че става въпрос за “враг”, който тъй или иначе би трябало да има такава съдба. Само на две страници, в които се описва противоборството на българи и гърци в района на Нигрита, думата “враг” се среща 10 пъти²². Разказът описва димящите руини на Нигрита, разрушена от българите, и последвалото клане на “по-голямата част от 19-ти Български полк...”²³

Последният, четвърти дневник, принадлежи на Константинос Капидакис, роден в село Фре, о-в Крит, около 1881 г. в семейство с подчертани национално-патриотични изяви. В Ханя, един

¹⁸Ημερόλογια..., р. 178.

¹⁹Пак там, с. 183-184.

²⁰Пак там, с. 183.

²¹Пак там, с. 184.

²²Пак там, с. 186-187.

²³Пак там, с 187.

от големите центрове на Крит, около 1910 г. той се свързва с либералните кръгове, поддържащи Е. Венизелос при конфликта му с принц Георгиос. Капидакис завършва право в Атинския университет през 1920 г. През октомври 1912 г. се записва доброволец във войската в т. нар. Студентска критска рота и участва в Балканската и Междусъюзническата война. От 1914 до 1946 г. е секретар на Апелативния съд в Ханя. Умира през 1962 г.

К. Капидакис започва системно да води записи в дневника си от 21 юни 1913 г. Датирането е по юлианския календар. Изложенietо е спокойно, а това, че авторът не пропуска да уточни какво е било менюто в конкретния ден, е може би израз на възприемането на войната като част от нормалния ход на нещата. В описанията на особеностите и етническия състав на селищата прозират преди всичко любопитството и интересът на буден човек. Етническите определения са твърде съмътни, но това е характерно за този период, а и не само за него (отоманци, християни, българогласни, българи...). На много места пряко се изразява увереност, че ако "се даде" на Гърция даден район, той би познал истински разцвет²⁴. Българите често се определят като "враг".

Оттеглянето на гръцката войска от Гюмюрджина (Комотини) е проследено "от натъжените жители на града...", защото мислят, че територията на Тракия ще бъде изоставена от Гърция..."²⁵ Този мотив, този път отнасящ се за "отомански бежанци", търсещи защита от българите при гръцката войска, се повтаря и по-късно²⁶.

Много интересна е бележката от 21 юли 1913 г.: "Тръгване 6 ч. сутр. и спиране до село Ени-къй., което е християнско и има жители гърци и българи; жените много красиви. Училището и църквата са били отнети от гърците и (по принуда) същите за година (ще станат) българи, ако не са."²⁷ К. Капидакис не пропуска да отбележи недоволството си от "безчестните и опозоряваци действия" на "благородната и цивилизована" гръцка армия при продължителния престой в Неврокоп, което се дължи според

²⁴ Καλλιβρετάκης, Λ. *Ημερόλογιο εκστρατείας 1912-1913. Οδοιπορικές και πολεμικές σημειώσεις Ηπείρου – Μακεδονίας – Θράκης του εδελοντή Κωνστ. Ι. Καπιδάκη*. р. 69, 78.

²⁵ Пак там, с. 72.

²⁶ Пак там, с. 74.

²⁷ Пак там, с. 73.

него на търпимостта и лошото ръководство на офицерския състав²⁸. Подсказана е по принцип постоянната тема за "мисията на гърцизма", която го задължава да показва определено поведение спрямо представителите на другите националности²⁹.

Сред записките има и текстове на народни песни и един марш (на с. 3 от дневника), в който се казва:

Момчета, зове ни честта, нека тръгнем всички заедно.

Епир, Тракия, Македония, крещят в робство
и ножът се впива дълбоко в сърцето.

В разгледаните извори отношението е най-ясно изразено по отношение на врага/противника във войната. Отсъства позоваване на съюзниците в Балканските войни (сърби, черногорци). Интересно е развитието при възприемането на турците (врага) и българите (съюзника). Докато по отношение на победения турчин (а дори и още преди да е ясен изходът от войната) авторите на дневниците се отнасят с известно разбиране и мекота, отношението към българите еволюира от сдържано – негативно до крайно враждебно. Размиват се границите между съюзници и противници, в употреба влизат привични определения (клишета), с които българите обикновено са характеризирани: лукави – безчестни – врагове. В много от случаите този (макар и схематичен) образ на българина се оглежда в предпоставената идея за *справедливите, благородни и с определена цивилизаторска мисия гърци*.

4.2 ПЪТЕПИСИТЕ – ОСОБЕНИЯТ ЖАНР. ПОГЛЕД КЪМ ЕПИСТОЛАРНАТА ЛИТЕРАТУРА

Образът на "славянския съсед", видян през погледа на четирима известни гръцки интелектуалици, участвали в политически и културния живот на страната от края на XIX в. и в периода между войните, е интересен от гледна точка на това, че става въпрос за *преки впечатления*, които стават повод всеки от авторите да изложи *своите позиции* по отношение на гръцките съседи. Става въпрос за Н. Казазис, И. Софианопулос, Сп. Мелас и К. Киру.

²⁸ Пак там, с. 75-76.

²⁹ Пак там, с. 78.

Жанрът на четирите произведения може да бъде вместиен в определението *пътепис*, защото ги обединява един общ белег, макар да съдържат размисли, позиции и дори едното да носи подзаглавие *изследване: те са резултат на пътуване в балканските страни*.

В произведенията са отразени не само прекият досег със съседните страни, конкретното пътуване и последвалите го размисли. Тъкмо обратното – тъй като става въпрос за личности, които пряко са наблюдавали, участвали и влияли на отношенията между балканските страни от времето на Първата световна война и след нея, внимателното вникване в техните текстове ще помогне при изясняването на проблема как *гъркът от онова време възприема своя “славянски съсед”*, още повече, че онова, което се случва на всички пътешествали, *“първо да показват себе си и след това мястото, където пътуват”³⁰*, представлява особен интерес и е от най-голямо значение за нашето изследване.

Н. Казазис³¹ пътува в България и Сърбия в самия край на миниалия век и описва своите впечатления в пътеписа, чието заглавие е твърде показателно за целта, която си поставя. От цялото изложение и от начина на неговото структуриране се “изльчва” крайна

³⁰ Χατζίνης, Γ. Ελληνικά κείμενα. р. 177. Думите принадлежат на поета Костас Уранис.

³¹ Н. Казазис е роден през 1849 г. в Лесbos. От 1870 г. е преподавател в Юридическия факултет в Атинския университет. Завърши докторантски трудове в Германия и Франция, след което става доцент по философия на правото. През 1882 г. работи в Министерството на вътрешните работи, от 1887 г. по тема ръководството на тогава създаденото Главно управление на пощите и телеграфите като паралелно преподава в университета като редовен професор. През 1902-1903 г. е ректор на Университета, 1910 г. – депутат от Първото велико народно събрание. Председателства Националното дружество на гърцизма (“Εθνική Εταιρεία του Ελληνισμού”) от 1894 г., годината на неговото създаване, всеотдайни работи за националните цели чрез публикациите в създаденото от него едноименно списание (“Ελληνισμός”) на дружеството, чрез френското, английското и немското му издание в Париж, Лондон и Лайпциг, чрез лекции в цяла Европа. Автор е на много специализирани трудове в областта на правото и философията на историята, монографии с научна и политическа насоченост. Част от заглавията на неговите трудове са: *Η ελληνική αντίληψη της Ιστορίας* (Гръцкото разбиране за историята) (1928), *Αισιοδοξία και απαισιοδοξία εν τη Ιστορίᾳ* (Оптимизъм и пессимизъм в историята) (1928), *Περί της φιλοσοφίας της Ιστορίας* (За философията на историята) (1926), (*Μελέται περί της αρχαίας δημαγωγίας*) (Проучвания върху демагогията в античността) (1926), (*Ψυχολογία των Βουλγάρων*) (Психология на българите) (1925), *Ιστορία και Ιστοριογραφία* (История и историография) (1928)

националистическа позиция, която обаче, изчистена от многобройните пристрастия и злободневни коментари удивително предповтаря оценките и вижданията, които съществуват в малко по-късния период в популярната историческа и пропагандна литература.

След като обикаля страната, последна спирка на автора е българската столица. За нея той пише, че както всеки друг град с подобно значение, тя “представлява разрез на нацията, огледало, в което се оглеждат характерът, мисленето, преимуществата и недостатъците на съответния народ, неговите идеи и склонности”. Явно несправедливо е твърдението, че “условията на живот въобще в София са на много по-ниско равнище дори в сравнение с останалите райони на страната, а населението ѝ е абсолютна смесица от различни националности”.

София, според вижданията из пътешестващия из страната, е столица на народ, намиращ се в “полуварварско състояние”, “неук и недодялан”, който не може да схване същността на цивилизацията, но по пътя на “сляпото копиране” се стреми да превъзмогне това. “Характерно за всички големи балкански градове, в това число и за София”, е, пише по-нататък Казазис, “че се стремят с всички сили да се покажат колкото се може по-европеизирани”. Това важи, според него, и за негативните страни на “европейския начин на живот”. Външното подражание и демонстрирането на модернизация се приема от гръцкия автор като повърхностен пласт на ориенталската “или по-точно турска” по своите характеристики действителност.³²

Тези български усилия се ограничават само в сферата на външното, те са декоративни елементи в подкрепа на жадуваната, но оставаща само химера “българска мисия” на Балканите. Заключението на автора е, че “там, където липса естественото културно развитие, следват патологични резултати”³³. Въпреки предварителната негативна настройка Казазис не може да отмине усилията на българските правителства “да направят престоя в София приятен”. Средствата за постигането на тази цел, пише той, не се пестят. Като причина за това, обаче, е изтъкната “обек-

³² Καζάζης, Ελληνισμός εν τη χερσονήσῳ του Αίμου, р. 170

³³ Пак там, с. 170.

*тивната липса на забележителности, които да подхранват интереса на пребиваващия в българската столица чужденец: природа, изкуство, култура, исторически паметници*³⁴. В опозицията Ориент – Европа е вместен образът на България, като се подчертава, че нейната столица е *експонент на всички негативни качества на Източа и Европа*³⁵. Зад европейското си покривало София показва своето “*татарско лице*”, красноречиво пише гръцкият професор³⁶. Тази оценка не би могла да се основава на реални наблюдения, тя просто съществува в набора от гръцки представи за българина и излиза на повърхността при всеки подходящ момент.

Българката също е видяна и вместена във всички най-отрицателни черти на *модерна Европа и изостаналия Ориент*. Тя, както и славянката въобще, по думите на Казазис, “*отстъпва във всичко на гъркинята*” и е далеч от представата за съпруга. От една страна, е наречена *ориенталка*, а от друга, е обвинена в *криворазбрана еманципация*, “*характерна в последно време за жените при всички южни славяни*”³⁷. Причината? – Фактът, че винаги “*гръцкото племе е превъзхождало в духовно и нравствено отношение*” съседите си славяни.

Още в началото се прави уговорката, както и може да се очаква, обръната далеч назад във вековете, че “*появата на България на историческата сцена не е израз на вътрешни, естествено възникнали предпоставки у различните етноси, които стоят в нейната основа, а следствие от налагането на външни, изкуствени фактори*³⁸. Една от целите на пътуването, както самият Казазис пише, е да види с очите си кой е този народ, който има претенцията за хегемония на Балканите, и макар да е изключително “*несхватлив*”, бълнуванията на панславизма го тласкат по пътя на мнимата му “*цивилизаторска мисия*”.

Веднага след изтъкването на връзката на панславизма с България се подчертава, че това е твърде странно, тъй “*като незначително количество славянска кръв тече във вените на българите*”

³⁴Пак там, с. 169.

³⁵Пак там, с. 171.

³⁶Пак там, с. 171.

³⁷Пак там, с. 171.

³⁸Пак там, с. 160-161.

“*гарите*”. С уговорката, че не е ръководен от чувство за национална омраза, пиращият подчертава, че останалите народи, населяващи Балканския полуостров, смятат българина за “*несхватлив и прост*” и отношението към него е такова, че етническият българин е придобил обидно значение. Често се повтаря преценката “*несхватлив*”, като примерите, привеждани в подкрепа на това, са пространни, разнообразни, и в някои случаи твърде прозрачно злонамерени³⁹.

Освен внушенията на много места в текста, че всичко ценно, съществуващо в България, всъщност е дело на гърци или такива, които “*въсъщност*” са гърци, съвсем директно е заявено, че “*от всяка гледна точка българите стоят по-долу от гърци, румънци, сърби, албанци, арменци, даже и от турците*”. Те са показани като народ, който не е съумял да създаде нищо стойностно. Подчертава се, че “*истинският българин*” е “*турански тип*”, а освен тези чисто антропологически характеристики, “*склонността му към зверства, а също и завоевателните наклонности*” от появата му в Европа до днес също са качества, свързани с неговия произход⁴⁰.

Твърде познато звучат и по-нататък разсъждения, че “*християнството – нравствеността на съвременната цивилизация, не е упражнило никакво особено влияние върху него*”, за разлика от други народи, които по-късно са се установили на стария континент (като пример се сочат унгарците). Физическият тип на българина, който на много места е предмет на унищожителна ирония, е описан още и като “*глупави физиономии с реповидни черепи*”⁴¹.

По-нататък размишленията и коментарите се пренасят в сферата на езика, който изразява чувствата, смисъла, страстите, идеите. *Българският език*, пише Казазис, “*е съвършено лишен от тази способност*”. Въпреки усилията на братята Кирил и Методий, “*българите са неспособни да създадат достоен езиков инструмент, който да изрази по-висши стойности*”⁴².

Популярните обвинения, че *българите не са отхвърлили робството със свои сили*, е изразено на няколко пъти и по различни поводи. Тези твърдения стигат до степен да виждат в Българското

³⁹Пак там, с. 161, 162, 164, 165.

⁴⁰Пак там, с. 162.

⁴¹Пак там, с. 163.

⁴²Пак там, с. 164-165.

възраждане пръста на панславизма, от което естествено следва изводът, че *българите са недостойни за своята свобода, която “не би била възможна без участието на гръци в нея” или ренегати, отрекли се от гръцкия си род*⁴³.

Политическите нрави в България са предмет на внимателни наблюдения. Преди всичко се изтъква, че те са *“азиатски и славофранкски”* (*“ασιατικά και σλαυοφραγκικά”*). Подробно се разнищават различни случаи на получили голяма известност по онова време убийства и престъпления, с което се поддържа тезата, че именно те определят характеристиките на българското общество⁴⁴. Тези очевидно крайни оценки предшестват една по-различна реалистична позиция, отново подкрепена с примери, в която внимателният читател може да открие *страха* от развитието на България и голяма доза *ревност* към нейните действителни постижения. Според Казазис България *“много организирано и целенасочено”* действа в името на осъществяване на своите национални цели и в посока към обединяване на народа около тях. Подчертава се грижата на българските правителства за развитие на образованието и отличното състояние на училищата и образователните центрове въобще⁴⁵.

Самата образователна система и нейното модерно устройство впечатляват гръцкия автор, който смята, че създаването на Софийския университет не е плод на действителна необходимост, а само целенасочена реакция в рамките на цялостно изградена национално експазионистична политика, чиято цел са Македония и Тракия, както и на първо място, унищожаване на гърцизма и създаване на *“Велика България”*. Училището според Казазис възпитава у младежта омраза към *“единствения и вечния враг”* на българите, гърцизма.

Една от основните черти на българската администрация е нейната *“ тоталитарност ”*, смята гръцкият професор. С всички средства и благодарение на стройни механизми се насаждда *национален “прозелитизъм”* у население *“със съмнително национално съзнание”* във и извън границите на страната⁴⁶. Всичко това *“пом-*

⁴³ Пак там, с. 166-167.

⁴⁴ Пак там, с. 172-174.

⁴⁵ Пак там, с. 176.

⁴⁶ Пак там, с. 180.

върждава злонамерената позиция на България”, което трябва *“винаги да ни държи нацирек”* (*гърците – бел. моя, С. В.*)⁴⁷.

Примерите на неблаговидна балканска дипломация, демонстрирана от България по повод на тайни гръцки политически сондажи с антитурска насоченост, стават за пореден път повод за охарактеризиране на политиката на северната съседка като *“подла”, “заговорническа”, целяща унищожаването на гърцизма*. Страната, която представлява *най-голямата опасност* за Гърция, е България. *Панславизъмът*, казва Н. Казазис, *“по инстинкт се бори с гърцизма”*.

Аргументите на тази теза се търсят и намират още в политиката на Петър Велики и императрица Екатерина. *От край време славянството е било “неискрено” спрямо гърците, макар че “в преобладаваща степен именно на гръцкото православие то дължи искрите на цивилизацията”*. Славяните, заключава авторът, никога не са симпатизирали на гърцизма, *“който символизира революцията, свободата, светлината, напредъка на Източка”*⁴⁸. *“Коварна”* и *“тайна”* е антигръцката борба на славяните, те са постотлен източник на *“интриги”* срещу *“малочислението,..., но велик поради историческото си значение”* гръцки народ.

В пътеписа на сърбите е отделено много по-малко внимание. Още в началото се подчертава студенината, често стигаща до враждебност, която съществува между двата съседни славянски народи, българи и сърби. Не бива да забравяме, че по времето, когато пътешества Н. Казазис, споменът за 1885 г. съвсем не е далечен. Сръбското държавно устройство и администрацията са оценени като *“стоящи на много по-ниско равнище от българските”*. Въпреки това познатата ни вече *ревност* към съседите мотивира и оценките за Сърбия, чийто *интереси, казва авторът, са коренно противоположни на гръцките*⁴⁹. *“Наследниците на крал Стефан Душан”* са видяни като противници на *“наследниците на Симеон”* в борбата за надмощие на Балканите и това поставя проблема в характерната атмосфера на историческа свръхбременност на отношенията. *“Непрекъснато колебаещата се политика на Сърбия”* и *изменчивите и външнополитически приоритети имат за*

⁴⁷ Пак там, с. 183-184.

⁴⁸ Пак там, с. 355.

⁴⁹ Пак там, с. 374-375.

цел създаването на "Велика Сърбия" и очертават сръбската политика в рамките на "серизното и смешното".

Сърбите, смята Казазис, "не са лишиени по принцип от качества". Те обаче са завладяни от амбиции, изкривяващи положителните им черти. Въпреки това позициите на гръцкия професор и активен участник в пропагандирането на гръцката национална кауза дават да се разбере, че гръцко-сръбското сътрудничество, което има значима предистория, трябва да продължи в името на общите интереси и в противовес на "експанзионистичните стремежи на големи съседни народи"⁵⁰.

През декември 1926 г. И. А. Софианопулос⁵¹ завършва книгата си, озаглавена *Как видях Балканския полуостров. Политическо, социално и икономическо изследване*, в което обобщава своите впечатления от пътуването си в балканските страни през последните дванайсет месеца. Неговата цел, според собствените му думи, е да провокира беспокойство по отношение на проблемите между съседните страни, което в крайна сметка да доведе до "по-ясно очертаване на истинското положение на нещата".

Още в предговора си заявява, че една от причините за написването на неговата книга е съществуващата в Гърция неяснота, липса на обективност и правилна преценка на положението на Бал-

⁵⁰Пак там, с. 378.

⁵¹И. А. Софианопулос е роден в Солотон, Калаврита, през 1887 г. Юрист, завършил своято образование в Атина. Много малък започва своята кариера като адвокат. През 1913 г. става член на комисията, която е назначена с определяне на сръбско-гръцката граница. През 1914 г. е главен секретар на Атинската община, през 1916 г. се присъединява към Солунското движение и в 1917 г. е назначен за главен секретар на Министерството на националната икономика. По време на мирните преговори (1918) е икономически съветник на гръцката делегация в Париж. През 1924 г. посещава Съветския съюз и обнародва наблюденията си във в-к "Елефтерон вида" (21 февруари 1924–3 януари 1925). Посещава многократно повечето европейски държави, както и столиците на балканските държави, като впечатленията му са публикувани също във в-к "Елефтерон вида" (16–23 декември 1926). От 1926 г. изоставя адвокатските се занимания, отдавайки се на икономически и политически изследвания, паралелно се включва в политиката, поддържайки становището, че Гърция, за да разреши демографския си проблем трябва да преразгледа своята външна политика и да поддържа абсолютно искрени и приятелски връзки с Турция и Съветска Русия. Във в-к "Акрополис" (24 януари 1931) публикува програмните принципи на Аграрната (Земеделска) партия и през септември 1932 г. става депутат от Серес и признат водач на Аграрната партия на Гърция.

каните, положение, което носи зародиша на нови стълкновения. Иска да покаже кой са тези народи, у които желанието за териториална експанзия у едни, недоволството и чувството за онеправданост и реванш у други и праволинейният стремеж за запазване на статуквото у трети са се превърнали в трайна позиция.

Най-голямо внимание е отделено на народите, включени след декември 1918 г. в голямата държава на сърби, хървати и словенци и наричани от автора "югославяни" без по никакъв начин това да визира единна, обособена националност. Авторът още в началото очертава различията, проявени дори външно, на земите на юг и на север от Белград. *Запад и Ориент*, възклика той, при това "какъв Запад и какъв Ориент!" Патосът е красноречив сам по себе си и дори не е нужно да споменаваме изразителните му метафори: полетата под Белград са наречени "*траури*" в противовес на тези, които са на север, принадлежат на народи от друга културно-историческа сфера и са описани като "*поля с неизчерпаемо настроение*"⁵². По средата е Белград, "с неговите калдъръми, беден и горд, съbral всички воеводи на Шумадия..."

Сърбите са описани като "яки" хора, достойни наследници на Стефан Душан и Крали Марко, способни на невероятни "бълнувния" (употребената дума е "παραληρήματα", а точният ѝ превод е "халюцинации") *вече пет века; народният епос е така дълбоко вкоренен в душите им, че ги задушава*. Тяхната единствена гордост според Софианопулос е, че децата им ще ги надминат при отмъщението за сторените на народа им злини. Те живеят изключително с националната традиция, заради която са преизпълнени с чувство за гордост и самочувствие.

Дързостта и борбените им качества са в контраст "със скромността в личните отношения", която се възпитава в семейната задруга. Последната е организация, която възпитава удивителна солидарност и патриархално чувство, и на нея главно се дължи според гръцкия наблюдател способността на сърбите да защитават толкова векове наред своите права.

Политическият живот на кралството е твърде демократичен и нито един политик "не може да утвърди своя политически образ

⁵²Софианопулос, И. А. Πώς είδα τη Βαλκανική. Έρευνα πολιτική, κοινωνική και οικονομική. Аθήна, 1927, p. 5

(*ιπόσταση*), а това според Софianопулос се дължи "на пасторалния начин на живот"⁵³. И това е така, защото много по-малко внимание е отделяно на политическото възпитание и цивилизирането на този народ, отколкото на постигането на националните мечти. Национализмът и шовинизъмът се възраждат с нова сила, пише авторът, и това се вижда най-вече в "непреодолимата мания за сърбизация на мозаечната (от гледна точка на населяващите я националности) Македония". Когато говорим за сръбските интереси там, става въпрос "не за освобождаване, а за завоюване на територия"⁵⁴. През 1913 г., казва Софianопулос, който е прям свидетел при очертаването на гръцко-сръбската граница, "националистическата ненаситност на сърбите се мъчеше за кратко време да направи това, което цели години правеха българската екзархийска пропаганда и ножът на комитаджиите". Националистическата политика на сръбите, основана не на последно място на тяхната "борбеност и чувство за непобедимост", е насочена и към "техните културни съграждани хървати и словенци"⁵⁵.

Упорство и фанатизъм са чертите, характеризиращи белградските политици, а столицата на южнославянската държава, наречена "село-столица"⁵⁶, може да бъде "огромна казарма, но не и център на културата и положителното действие". Подчертана е сръбската способност за "балканализиране" спрямо отделни политици с несръбски произход, като в термина е вложено разбирането за войнственост, отмъстителност, нетolerантност и назадничавост. "Балканализирането" се изразява и в общобалканския феномен на подкупа (бакшишия), който в съчетание с "шовинистичната треска", владееща сръбите, и липсата на всякаакви усилия от тяхна страна за осъществяване на духовна връзка с хървати и словенци и намаляване поводите за недоволство от тяхна

⁵³ Σοφιανόπουλος, Ι. Α. Πώς είδα τη Βαλκανική..., р. 9. Би трябвало при превода на гръцката дума *ιπόσταση* да използвам чуждицата *имиџ*, която по-пълно изразява мисълта на автора, но ми се струва, че би стояла твърде претенциозно и неестествено в работата като настящата, която се занимава с най-балканския от всички балкански проблеми – за отношенията и взаимните представи на народите, населяващи полуострова.

⁵⁴ Пак там, с. 10.

⁵⁵ Пак там, с. 10.

⁵⁶ Пак там, с. 13.

страна затвърдяват впечатлението, че "тези три народа приличат на метали, които не пасват поради несъвместимостта на техния вътрешен синтез"⁵⁷.

Сръбите са окачествени като народ, който носи "много скръб в душата си, за разлика от хърватите, които са по-живи и с гореща кръв", словенците са "по-интелектуални и светски, подобно на австрийците", а далматинците са "мечтателни като италианците"⁵⁸. Отбелязват се дълбоките различия между тези народи вследствие различната им историческа съдба и различните религии. Разделеността е вековна традиция: "От Дунава на юг са сърби, които се оглеждат открай време във Византия и на дущите им говори македонската земя. От Дунава и Сава нагоре са хървати, които се оглеждат в своята люлка Запада, закърмени с неговата култура."⁵⁹ Сръбите нямат нищо общо с хърватите и словенците, първите от които са "по-тежки, усмихнати и шумни, а вторите по-сухи, мечтателни и скептични".

Отбелязано е също пренебрежението, което изпитват хърватите по отношение на сърбите, характеризират ги като "раболепни". Историческият спомен играе изключително важна роля в националното светоусещане на сърбите, подобно у гърците, отбелязва Софianопулос. Различният национален характер, различията в културата и психологическата нагласа не позволяват на сърбите да признаят равнопоставеността на хървати и словенци, нито на последните да се подчинят на представителите на "мрачния", както го наричат, Белград. Мнението на гръцкия политик и писател е, че ако Сърбия не изостави своето високомерие, не се цивилизовала и не промени отношението си към останалите народи, ализащи в държавата на южните славяни, "още един път е изложена на опасност да изпита онова, което постигна държавата на Стефан Душан..."⁶⁰ Без съмнение прави впечатление, че "историческите разходки", характерни за текстовете, които вече разглеждахме, са също толкова типични и за пътеписа на И. Софianопулос, който обаче добросъвестно се мъчи да спази добронамерения тон и правдивия подход.

⁵⁷ Пак там, с. 46-48.

⁵⁸ Пак там, с. 35.

⁵⁹ Пак там, с. 38-39.

⁶⁰ Пак там, с. 58.

Към хърватите подхождат е същият, като особено се подчертава тяхната "мекота" в смисъл на липса на онази необузданост, която характеризира сърбите. Причината за това се търси в самото историческо развитие и във факта, че хърватите векове наред са се смесвали с унгарци и са наследили от тях "приповдигнатост и настроение в живота". Нелишени от национален фанатизъм, "съвсем не са забравили своя митичен Томислав от X в."⁶¹, хърватите – едри мъже и подвижни, живи жени, с патос следят и коментират политическите новини, нещо, характерно според автора за всички южни славяни – "от чехите и поляците до далматинците и словенците".

Хърватите, ръководени от чувството за *културно превъзходство*, не могат да приемат "да коленичат пред византийския Белград"⁶². Възхищението от Степан Радич, лидера на Хърватската селска партия, е свързано колкото със симпатии на чисто политическа основа, толкова и с едно по принцип добро чувство към "дълбоката истинска славянска душа"⁶³. Тази оценка за славяните изобщо важи и за словенците.

Словенците са "високи и сериозни хора", "имащи нещо общо сякаш с чехите"⁶⁴. Те имат *завидна техническа култура* и колкото и да са по-спокойни от сърбите и хърватите, "все пак са славяни". Същата "слабост към вестниците, оживено жестикулиране, сръчност в биярда, природна гъвкавост на телата..." – всички тези характеристики са направени със спокоен тон и с голяма доза симпатия. Столицата Любляна е описана в лекия стил на чистия пътепис, тя впечатлява автора със своите католически храмове и... гимнастически салони. *Страстта* на словенците към спорта се допълва и от любовта им към музиката и танците. "Освободеността" на словенските жени е спомената сякаш с лека усмивка, но абсолютно добронамерено.

Атмосферата в кафенетата на Любляна е описана живо и графично – с талазите дим, "без който славянският мозък вечер и нощем очевидно не работи"⁶⁵ и, разбира се, с "патриотичните бълнувания".

Опитното око на политика не може да пропусне големите противоречия и следователно лесно предвидимите опасности, които крият етническият и религиозният състав на Босна. От една страна, "сърбите с гореца кръв" и "комитаджийското" поведение на техните административни власти, желанието за сърбизация на всички съседни народи, а от друга – изключително сложният мозаично разположен политетнически състав на Босна, винаги неспокоен и живеещ при *икономическо и културно равнище на живот, много пониско от това на развитите области на КСХС*. "Нещастните сърби", както Софианопулос се изразява, са получили "трудно поносимо наследство", което за дълго време ще поражда постоянно и безкрайни социални проблеми.

От "дивата и гориста" Босна авторът ни пренася в следващата спирка на неговото пътуване – Далмация, с чудото на Адриатическо море и "сладките" жени, с *ориенталските коннези и радостта, с настроението от живота*⁶⁶. В случая в определението "ориенталски/източен" няма негативно външение, което по принцип представлява изключение. Любувайки се на Дубровник и неговите забележителности, Софианопулос внезапно задава въпроса: "Но какво общо има между Далмация и Сърбия?" Освен езикът и южнославянската идея, родила се в същия този Дубровник, пътешествият не намира *нищо общо* между "душата на хората от Шумадия и мургавите моряци на Далмация и нейните благородни типове..."⁶⁷.

Съвсем определено погледът, който описва *културните хора*, върху които в непрекъснат низ са се сменяли и влияли различни цивилизации, е изключително благосклонен и неволно прави сравнение със супростта на нравите на юг и югоизток, в Сърбия. Не е пропуснат фактът, че Дубровник заради своето великолепие и културна значимост е наричан "Атина на Средновековието"⁶⁸. Пространното описание на дворците и църквите на града, придружено с неподправено възхищение, завършва с красноречивото възкличание: "Но, за бога, каква връзка и какво по-дълбоко родство има всичко това с балканска Сърбия?"⁶⁹

⁶¹ Пак там, с. 14.

⁶² Пак там, с. 16.

⁶³ Пак там, с. 18.

⁶⁴ Пак там, с. 22.

⁶⁵ Пак там, с. 25.

⁶⁶ Пак там, с. 79.

⁶⁷ Пак там, с. 30.

⁶⁸ Пак там, с. 31.

⁶⁹ Пак там, с. 33.

Първото впечатление за българите, които писателят добива в Русе (Русчук), е от *високите на ръст полици с дебели мустаци, блестящи очи и грижливо поддържана външност, стъпващи някак настойчиво и стабилно на земята*. Първи признак на предварително предпоставени впечатления е изразът, който следва веднага след това описание: "... мъчат се да ме убедят, че те олицетворяват България". Пишещият обаче не се оставя на първото си впечатление и сам споделя причината: *той е воден от вроденото си недоверие*. А то е основано на мисълта с която *"всички сме отраснали: че българите са по-груби ("τραχεῖς") и от гърците, и от загадъчните сърби"*⁷⁰.

Предварително подгответен, т.е. очакващ да види това, което вече знае за българския характер и България, Софиянопулос сякаш е изненадан от *"добрите пътища, добре построените мостове, признак на отношението на държавата и ролята ѝ на добър стопанин"*. В първия голям град (Горна Оряховица) хората *"правят впечатление на изморени, сякаш, макар да се мъчат да се вземат в ръце и забравят злините и раните от двете... войни, не могат толкова лесно да го постигнат"*⁷¹. Специално внимание обръща на бежанците, към които изразеното съчувствие е искрено, топло и човешко.

Доброто разположение и градоустройството на българската столица е факт, който не е избегнат без дължимото внимание от атинския политик. *Контрастът обаче между европейския вид на уличите и вида на селяните с "капите и несресаните им бради"* е изразен недвусмислено. Заключението следва естествено и то е, че *"Ориенталската обагреност не е изчезнала и че не е достатъчно да се построи град по нов план, за да му дадеш друг вид, различен от онзи, с който неговите жители са свикнали вече толкова години"*⁷². Българите изглеждат *"тежки и мудни"*, като че ли показват, че още не са оставили нивите и не са възприели градското лустро.

Наблюдавайки движението по софийските улици, авторът дава простор на своите мисли, връща се назад в историята на следосвобожденска България и намира, че макар сега страната да се

намира в период на преоценка на своята политика, това съвсем не значи, че завинаги погребава своите *мечти*. *Te, подчертава Софиянопулос, не угасват лесно*. В това изречение е скрито инстинктивното опасение от бъдещата политика на България след Първата световна война; тя не престава да бъде възприемана като заплаха за гърцизма, макар и значително уталожена.

Образът на софиянци се очертава по следния начин: *"сухи..., сякаш са лишени от страсти..."* Веднага след това, чрез примера на хан Крум се обяснява *"българската крайност"*, която се изразява както в *проявлението на различни идеи, така и в желанието за тяхното налагане и господство*. Българите, лишени от големи чувства, нямат *бляновете*, които, да речем, са така характерни за сърбите. *"Това показват и техните лица, доказва го и тяхната етнография. От там не само изскуча скърбният балкански тип, но и мълчаливият, трезвият, семпъл и завършиващ всяка работа, с която се захваща, човек."*⁷³

Тези преценки пряко кореспондират с част от тезите на Казазис, разбира се, значително омекотени от стремеж за обективност, но ако се вгледаме в тях и се опитаме да внимаме в техния генезис и подтекст, можем да установим, че всъщност са стереотипните оценки, които съществуват дори на битово равнище у гърците и с които те разграничават собствения си *"артистичен"* и извесен национален образ от *"приземния"* до робска примиреност, сменяща се с изключително упорство, образ на българина. Съвсем пряко това разбиране е изразено с думите: *"И както у сърбите съществува духовна страсть и изобилие от мелодраматизъм, така у българите господства строгост (*ατεγχία*) и пресметлив реализъм. Сухият прагматизъм и хитрата мнителност "са изписани на лицата и в обноските на всички българи - от простаижия бай Ганьо до някои техни интелектуалици и политици."*⁷⁴

По-нататъшните наблюдения-разсъждения на автора все по-вече навеждат на мисълта, че коренът на тези мисли е в предварително създадени представи и много по-малко в реални, видими факти, с които пътешестващият се сблъска. Още повече, че оценките твърде рязко контрастират с тези за сърбите, които са

⁷⁰Пак там, с. 86.

⁷¹Пак там, с. 88.

⁷²Пак там, с. 90.

⁷³Пак там, с. 92.

⁷⁴Пак там, с. 92.

близо до българите – във техния случай не можем да се отървем от усещането, че въпреки критичните забележки, тонът е приповдигнат от някакво непреодолимо възхищение спрямо Сърбия.

Външният вид на българите е очертан с няколко твърде директни обобщаващи шрихи, които навеждат на мисълта за тяхната умствена незрялост и безкултурност: "първобитно" и "някак безформено" е наречено българското "племе", а лицата – характерни с "глупав израз", дължащ се на дълбоки бразди, издаващи физическо здраве и лесна раздразнливост. Нещо животинско вижда Софианопулос у българина, а основанието за това, както ще видим и в по-нататъшните примери, е главно внушаваният страх от него⁷⁵.

"Ненаситността за земя" е качество, което подчертават почти всички автори, засягащи по някакъв начин темата за своите съседи, българите. Тя се третира по много сходен начин, което идва да покаже, че дори когато говори за обичта на българина към земята му като средство за прехрана и връзка с родното, гъркът до голяма степен има предвид прословутата "българска алчност за земя", т.е. за нови територии, проявила се, погледнато от тази гледна точка, в цялостната българска политика от 1885 г. нататък. Фактът, че България е принудена да се бори за национално обединение в условията на вече установени етнополитически реалности, самото разпределение на етносите и тяхното смесване и, не на последно място, неотстъпчивият, в някои моменти крайен и монополистичен подход на нейните политики, главно по отношение на Македония, затвърдяват образа на опасен съсед с непомерни претенции, който пък бива пространно разработван, внушаван и експлоатиран от нейните съседи.

Прословутата "българска ненаситност" се свързва с друго, вече много позната звучащо ни, очевидно целящо да принизи българите твърдение, а именно, че тази извънмерна, болезнена страст към земята "е типична характеристика на някои фино-азиатски племена, от онези, от които произхождат днешните българи". Твърде интересни са пространните разсъждения на Софианопулос, свързани с тази и други "крайности" в българския характер. Те се обвързват с "отблъскващата необходимост за реализиране

⁷⁵Пак там, с. 93.

на всяка власт материална печалба"⁷⁶ и абсолютната липса на всякакъв чувствен свят у българина.

Тази мисъл съвсем не е нова и това ясно се вижда от беглия поглед върху всякакви пропаганднополитически и художествени текстове, докосващи се до темата за съседите. Схематичната опозиция, в която гъркат поставя *собственото си Аз и Аза на българина* е "духовно" – "материално" или "духовноизвисено" – "прагматичнопринизено". Не е случайно, пише авторът, "че следосвобожденската епоха в България е най-ярко бележана от политическото присъствие на Стамболов, а периодът на преоценка, последвал българското поражение във войните, пренастройването на "онеправдана" България, е дала Стамболовски"⁷⁷. Както външнополитическите, така и вътрешнополитическите приоритети на българската държава, пише по-нататък атинският политик, са израз на тези именно *крайности*.

Много интересен детайл в гръцкото възприемане на българите е, че последните се характеризират като "незрял народ", за който очевидно само такива политически водачи, които съумяват да използват като инструмент за регулиране на вътрешните проблеми *крайностите* в българския характер, могат да разчитат на действителен успех.

Й. Софианопулос се старае да спази неутралния тон и да избяга, доколкото е възможно, преки квалификации и вземане на страна. Това в настоящия случай е в полза на нашето изследване, тъй като зад съзнателното усилие за обективнист и при очевидното старание за избягване на емоциите при тези народностни характеристики, в крайна сметка изплуват най-трайно залегналите в гръцките представи характеристики. А те твърдо поставят българския съсед изцяло в плоскостта на "чуждото", "недостатъчно развитото и цивилизираното". Странно се редуват тези внушения с коментари на актуални политически събития и изцяло реалистични и положителни преценки на политици като Александър Малинов и Димо Казасов.

Вниманието на наблюдателя е привлечено от стройната и прагматична организация на началните и средните училища с техни-

⁷⁶Пак там, с. 93.

⁷⁷Пак там, с. 93-94.

ческа насоченост, както и от създаването на висше техническо училище, което, смята той, е *положителен факт*, отговарящ на духа на времето. Сравнението в този случай е изцяло в полза на България. В тази и някои други сфери вижда Софianопулос предпоставките за бъдещите перспективи за развитие на България, но само при условие, че бъде преодоляна "мегаломанията" сред българските интелектуалци, които, между другото, са наречени "дякони и левити на националната идея"⁷⁸.

Не е избегната и болезнената балканска тема за малцинствата, на която е отделено специално внимание в отделна глава. След всички разсъждения и наблюдения авторът обобщава своите впечатления в главата под наслов "Как ще успокоим Балканският полуостров". "Към мегаломанията на гърците от македонската династия и на българите на Симеон и Асен се прибавя безкрайният сръбски егоизъм."⁷⁹ *Магнетичната привързаност към миналото* е според Софianопулос причината за безкрайните вражди и нещастията на балканските народи, чито деца "още от малки израстват с идеята, че другите около тях са или коварни, или хитри, или недоделяни и варвари, или безкултурни..."

Точните преценки и заявленото желание за бъдещо преодоляване на националните противоречия в името на разбирателството и добруването на балканските съседи, които "повече или по-малко са единакво коварни, безкултурни и варвари"⁸⁰, влиза в противоречие с конкретните опасения от развитието на бежанския въпрос в България и опасността нещастията на изкоренените от земите си българи да доведат до нов нежелан от съседите им конфликт. Въпреки този детайл Софianопулос завършва с възклицианието: "Народите не могат да живеят само чрез историята. Това важи още повече, когато тя е кървава и ги разделя..."⁸¹

Книгата на Сп. Мелас⁸² е малко по-различна от предишните

⁷⁸ Пак там, с. 99.

⁷⁹ Пак там, с. 196.

⁸⁰ Пак там, с. 205.

⁸¹ Пак там, с. 205.

⁸² Сп. Мелас е гръцки писател и журналист, роден в Навпактос през 1883 г. Редактор на в-те "Αστός" и "Ακρόπολης", където публикува първите си романи "Οι μαύροι ἄνδρων" (Черните хора) и "Τα μυστήρια του Πειραιώς" (Мистерите на Пирея). Редактор е и на в-к "Πατρίδα", главен редактор на "Χρόνος" и "Νέα Ημέρα", шеф на "Ημερίσια Νέα", "Εμπρός", "Ημερίσιος Τηλεγράφος".

две. В нея мислите на автора са обвити в една по-малко директна с посланията си накъсана художествена форма, а отделните части са писани по различно време през двайсетте и трийсетте години на века. Когато говори за Първата световна война, нарича българите "груби и брутални", "надменни и заплашващи завинаги да зъдържат под властта на свинските си цървули красивия Солун"⁸³. Изтласкването на българската войска се възприема като "очистяване от българския позор" и българите са поставени наравно с турците във плоскостта на врага. В условията на война българите се възприемат като "изключителни насилиници".

Сравненията между тях, от една страна, и гърци и сърби, от друга, са винаги в полза на вторите, а контрастът е значителен: от едната страна са *сърби и гърци*, а от другата "комитаджиите с бомбите"⁸⁴. Независимо от това, че борбата за национално надмощие в Македония се е водила със средства, които, от самосебе си се разбира, че не могат да бъдат различни, единствено образът на българския "комитаджия" винаги е характеризиран като жесток, кървав и насилишки.

Към "славянското племе" (от което някак негласно са изключени българите) авторът изпитва топлота, която изявява както в описанията на проявите на "дълбоката славянска душа", така и на представителите на "природното благородство и хубост на славянката"⁸⁵. Тънка ирония оцветява почти всички опи-

на "Δημοκρατία", редактор на "Καθημερινή" и "Ελεύθερος Τύπος", на "Ἐθνος", "Ελεύθερον βῆμα" и "Αθηναϊκά Νέα". Пратеник в различни страни по национални въпроси и кореспондент, работещ по проблемите на чуждите духовни движения. Активен член на Демократическата партия. Паралелно се занимава с театър. Пише театрални пиеси и преподава като професор в Драматичната школа на гръцките писатели, свързани с театъра, в Професионалното театрално училище и в Школата на Националния театър. Впоследствие учредява и ръководи "Το Θέατρο Τέχνης", поставяйки модернистични постановки. На перото му при надлежат различни исторически изследвания: за Филики етерия, както и серия от биографии. Съществуват много негови работи, публикувани в периодичния печат – поеми, исторически и социологически проучвания и монографии. Някои от заглавията на негови книги: "Πολεμικές στάλας" (Военни страници) (от Балканските войни през 1913 г.), "Το εικοσιένα και η Κρήτη" (1921-ва и Крит), монография (1930), "Από τα ταξίδια μου. (Εντυπώσεις)" ("От моите пътувания. (Впечатления.)

⁸³ Μελάς, Σπ. Από τα ταξίδια μου, p. 65.

⁸⁴ Пак там, с. 84.

⁸⁵ Пак там, с. 87, 89, 90.

сания и самите разкази, когато се говори за Скопие, за кухнята и обслужването в неговите ресторани: "ориенталици" са наречени неговите жители и тази отдалеченост от "ориенталските нрави" идва да подчертава по-високата гръцка култура и дистанцията между гърка и славянин. Известна отдалеченост и студенина се чувства по отношение на всичко, свързано с Балканите⁸⁶.

Тежестта на "балканското" и пренебрежението към него са отнесени най-вече към българите, които традиционно се възприемат като стоящи доста по-надолу в културната скала от други свои съседи. Това личи и при беглото описание на българската делегация, подписала Букурещкия мир: "... отсреща стоят познатите българи, притеснени в своите фракове..."

Сърбите са “видяни” и описани добронамерено, с нотка на възхищение от тяхната жизненост, пробивност и красави физически черти. Цялата авторова позиция изльчва симпатия, макар да не е лишена от характерната за него ирония, свързана с балканското⁸⁷. Във всички случаи гърци и сърби, възприемани, особено след войната, като съюзници и обединявани от общи, най-малко непротиворечавици си цели, се разграничават от българите. По един лек и елегантен начин са докоснати проблемите в Македония, принадлежаща на Кралството на сърби, хървати и словенци. “Българогласен македонец” е образ, който очевидно не създава положителни ассоциации у Мелас⁸⁸.

Задругата у сърбите е описана като *патриархален остатък и елементарна (основна) обществена организация*, а нейните членове – като рядко съчетание от излъчващи култура лица, приличащи си по рядкото съчетание с красиви като кипарис гълкави и здрави тела. Изключителна е ролята на традицията у сър-

⁸⁶ Пак там, с. 133: "Както всички балкански страни, неизменно и Румъния, която въпреки това не се причислява към тях, се състои от един град, доста малък, и много села."; с. 113: "Пътуващият в Балканския полуостров, за да не бъде нещастен, е задължително да приеме веднага, че нищо не е сигурно, що се отнася до разписания на кораби или влакове. Оттук и тактиката... човек да се научи да очаква всичко, без да се изненадва ни най-малко. И трябва да се подчертава, че това важи в мирно време, когато всичко функционира нормално на полуострова. Я, представете си сега какво става по време на балканска война или всеобщи размирици!"

⁸⁷ Пак там, с. 74, 79.

⁸⁸ Пак там, с. 85.

бина, подчертава Мелас, а неговата вечна болка е, че ще умре, без да види морето (има се предвид желания сръбски излаз на море). Патриотизъмът се свързва с омразата към българите и турците, а патриотичните песни са толкова дълбоко вкоренени в сръбската душа, че “когато ги слуша, човек остава с впечатлението, че чува любовни песни.” “Сърбинът, пише авторът, свързва всичко с любовта.”⁸⁹

Столицата е описана с известна доза високомерие, което се проявява и в най-малките детайли, дори при описанието на сръбската кухня. Културният живот на града също не се е сторил на писателя на достатъчно високо равнище така, както и нивото на пишещите братя⁹⁰. Страстта на жителите на Белград към играта на карти дълбоко впечатлява гръцкият гост и той подробно разказва за навиците на своите домакини, изпълвайки с разбираща ирония своите описание.

Подобни картини от Белград между двете световни войни рисува и К. Киру⁹¹, който пестеливо отбелязва как градът е разположен „около конака“. Сравненията между Гърция и Сърбия са добронамерени и спокойни. Към края на книгата той сам извежда заключението от нея, което представя ясно позицията му и твърдото му убеждение за първенствуващата културна роля на „града, в който, когато се издигаше Партенонът, Tout Paris живееше в пешерите ...“⁹².

Интересен извор за гръцката представа за "славянския съсед" представлява кореспонденцията на Пинелопи Делта⁹³, писателка,

⁸⁹ Пак там. с. 9.

⁹⁰ Пак там, с. 102,103-107

⁹¹ К. Ад. Киру е гръцки журналист, роден в Атина през 1899 г. Следвал право в Атинския университет. Журналист от 1915 г., главен редактор на в-к "Естия", в 1918 г. след смъртта на баща си заедно със своя брат Ахилеас поема ръководството на вестника. Неговият брат Ах. Киру и известен писател.

⁹²Куров, К. А. *Матиес ота єёва*. (Отделните части на тома са писани между 1923 и 1937 г.), с. 265: "Засега първенството ни не е застрашено. И, разбира се, би било смешно да сравняваме..., защото Атина е средиземноморски град и е задължен от древната си и славна история."

⁹³ Пинелопи Делта е родена на 12/24 април, 1874 г. в Александрия, трето дете в семейството на Еммануил Бенакис, представител на една от най-известните гръцки фамилии. През 1895 г. се омъжва за Стефанос Делтас. До 1916 г. семейството живее в Александрия, след което се установява в Атина. В периода 1906-1912 г. пребивава във Франкфурт. Първата книга на писателката излиза

известна със своите националистически позиции, доста продуктивна, писала предимно книги, предназначени за подрастващото поколение.

В този случай полезно за нашето изследване е, че в писмата – нейни и на изявени личности от периода 1910-1918 г. и до Втората световна война, поради самото естество на епистоларната литература, можем да открием преки позовавания на събития, белязали времето, както и мисли, които изразяват позициите на своите автори, без да ангажират вниманието им с вместване в определена форма.

Няма да бъде пресилено, ако кажем, че като цяло писмата, които засягат темата за съседите, изразяват предимно опасенията и враждебността на авторите им спрямо българите. Това е съвсем естествено с оглед на събитията, развиващи се на Балканите в този период. Противопоставянето на българи и гърци в Македония кара много от изявените интелектуалци да си спомнят за отколешната *българска опасност*. Така Т. Паница е наречен “*враг на гърцизма в Македония*”⁹⁴. Зараждащото се българско сближаване през 1910 г. е придвижено с *недоверие в съмнителното бъдещо българо-гръцко приятелство*. В същото време общите интереси и цели пренасочват частично гръцките опасения от силата на *северния съсед* в уважение и респект към българите като воиници (1912). Малко по-късно, през 1913 г., настроението е твърде променено, на заден план са изтласкани всички омекотени пречки и временно туширани вражди, за да триумфира познатото чувство на откровена враждебност към *българите, които заедно с италианците са най-страшните врагове на гръцката нация с оглед нейната бъдеща роля в Средиземноморието*⁹⁵.

През 1911 г. в подлистниците на в-к *Ακρόπολης* излиза книгата на П. Делта *Времето на Българоубиеца*. В кореспонденцията на авторката с А. Ефталиотис и други творци от онова

⁹⁴ В 1909 г., а последната – през 1937 г. Пише и публикува много книги, главно за деца, като голяма част от произведенията и излизат на части в периодичния печат. В деня, в който германците влизат в Атина, тежкоболната П. Делта се самоотправя (2 май, 1941) Става въпрос за кореспонденцията и, излязла под заглавие: *Αλληλογραφία της Πηγελόπης Δέλτα, τ. Α΄, Β΄. Αθήνα, 1956.*

⁹⁵ *Αλληλογραφία...*, с. 94, 95.

⁹⁶ Пак там, с. 198.

време тя изрично подчертава своята мисъл, заложена в идеята за създаване на самата книга: “*Българинът е враг*” – по времето на *Българоубиеца и сега. Патриотичната целеустременост* (на гръцки съчетанието е по-изразително: “патриотична мобилизация” (*πατριωτική επιστράτευση*) формира отношението към съседите. Националните цели и присъствието на емоционално обагрения образ на “*поробените братя*” зад граница правят отношението към българина рязко, граничещо с ожесточение: “*Счупихме им главите на слепите и дивите и го направихме неустремявайки се, а летейки среци тях...*” (Българите) не сложиха в сметката пробуждането на извечната омраза... (на гърците – бел. и курсивът мой)⁹⁶.

По познатата ни вече линия на сравнение – българите – “*пруси на Изтока*”⁹⁷, Мануил Рактиван пише до П. Делта: “*Ако съществува германска опасност за Франция, съществува и българска опасност за Гърция.*” А излязлото на повърхността чувството за мъст и патриотично ожесточение рефлектира в следващите думи: “*Трябващо да отидем до София ...*”. Договорът в Ньой запечатва успехите и неуспехите на воюващите страни, но остават, вече съвършено стабилизириани, оформени и трудно поддаващи се на промяна старите стереотипи: чувства се осезателно страхът от възраждане на “*полубитата*” България⁹⁸.

4.3 ПРОПАГАНДНИ БРОШУРИ И ПОПУЛЯРНОИСТОРИЧЕСКА ЛИТЕРАТУРА

Политическите условия от края на XIX и началото на нашия век подхранват и трайно поддържат *латентната агресивност* на балканските страни, а противопоставянето на техните национални интереси води до задълбочаване на негативизма между тях. Утвърждава се *синдромът на врага*, който довежда до това, че *противникът* в представите на гърка е един монолитен образ, характеризиран с пределно опростяване на оценките за него и персонифициран в лицето на българина.

Естествената причина за това, ако изхождаме от логиката на

⁹⁶ Пак там, с. 405.

⁹⁷ Пак там, с. 443, писмо на Й. Атанасакис до П. Делта.

⁹⁸ Пак там, с. 411, 438.

съперничеството между балканските страни, се крие във факта, че към началото на нашия век по всеобща преценка България се изявява като страна с най-бърз темп на икономическо развитие, най-мощна във военно отношение и безусловен лидер в претенциите си за наследството на Османска Турция. Тя е възприемана от съседите си като главен враг в условията на безусловна липса на допирни точки и открит сблъсък на национални интереси, чиято насоченост е в абсолютно противоречие с гръцките. От една страна, България е схващана като “оръдие на панславизма” и най-голямата опасност за гръцизма⁹⁹. Този “страшен съсед” плаши гърка, но това е така, защото на него непрекъснато му се напомня, че имайки предвид “българската грабливост и подлост”, той винаги трябва да мисли за България¹⁰⁰.

Националните противоречия обсебват политическия и културния елит и формират неговите позиции. В книгата си “Πνευματική πορεία” самият Теотокас използва клишираната фраза “жесток славянски съсед”¹⁰¹. При това тези внушения съвсем не са отправени безадресно, те са свързани с конкретни позовавания и посочват къде българите проявяват тези си качества: в Македония и Тракия. Тук именно е уместно да посочим, че отделни ключови думи се превръщат в неотменни “ценностни етикети”¹⁰² за съседите точно по същия начин, по които историографията и преподаването на някои учебни дисциплини създават “кодове” за отключване на внущени стереотипни представи само при позоваването на дадени исторически дати или събития. Това е общобалкански феномен, чийто арсенал от определения – клишета, включва богата палитра от изрази: “Пиемонт на Балканите”, “Родина мъченица”, “поробени братя”, “национални идеали” или “бранители на западната латинска цивилизация”¹⁰³.

Една от основните изходни позиции, формиращи гръцката представа за българина, е, че той бива причисляван към славянството и съответно към “панславизма” и “славянската опасност” винаги, когато трябва да бъде подчертано традиционно

⁹⁹ Ενεπεκάδης, Π. Κ. Η δόξα και ο διχασμός. 1908-1918, p. 35, 47.

¹⁰⁰ Ενεπεκάδης, Π. Κ. Η δόξα και ο διχασμός..., p. 61-62.

¹⁰¹ Θεοτοκάς, Γ. Πνευματική πορεία, p. 55.

¹⁰² Илчев, И. Родината ми ..., с. 432-433.

¹⁰³ Пак там, с. 428-429.

враждебното отношение на славяните към гръцизма още от времето на ранна Византия. Историческата аргументация важи с пълна сила и е естествен отговор на въпроса откъде води началото си противопоставянето между българи и гърци. В исторически изследвания, политически и пропагандни брошури след шестдесетте години на миналия век се лансира разбирането, че още от появяването си в Европа славяните са се изявили като “най-безгръбначните и подли врагове на гръцкото племе и най-опасните му унищожители”. Подробно се описват бесните славянски нападения над Константинопол, “диво” опустошили неговите околнности¹⁰⁴. Най-често срещаното определение за руси и българи, много по-рядко за сърби, е “подли”, обикновено то е свързано със славянството като цяло¹⁰⁵. Това е така, защото в годините на най-крайното противопоставяне между България и Гърция в Македония се смята, че България е “оръдието на панславизма” на Балканите.

Руската помош за гръцкото освобождение в повечето случаи се подценява, като за сметка на това се изтъква изключителната ѝ роля за възстановяването на българската държава през 1878 г. Това се превръща в типичен подход, налаган на гръцкото общество мнение, който цели да подчертава волята за свобода на гърка на фона на инертността на българина, чийто изяви по времето на Априлското въстание слизходително се обозначават като “клане на малко на брой хиляди българи от село Батак и околностите”¹⁰⁶.

Подозрителността, която е една от главните характеристики на междубалканските отношения, въпреки периодичните опити за “затопляне”, търси и намира доказателства за своето съществу-

¹⁰⁴ Πανάς, Μ. Μ. Σλανισμός ή Γερμανισμός; Αθήνα, 1945 (1915), p. 9; Βж. още: Ξανάλατος, Δ. Α. Τα άρια του Ελληνισμού εις την Βαλκανικήν. Αθήνα, 1945; Αριστάρχης Βέης Δημήτριος. Το βουλγαρικόν ζήτημα και αι νέαι πλεκτάναι του Πανσλανισμού εν Ανατολή. Αθήνα, 1875; Τούσας, Α. Σ. Η Βουλγαρική δολιότης και οι ανθελληνικοί διώγμοι εν τη Ανατολική Ρωμαλία (1900-1906). Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών. 1949; Η Βουλγαρική κακοποιησία υπό Μ. Π. Ιστορικές μαρτυρίες. Αθήνα, 1945.

¹⁰⁵ Πανάς, Μ. Μ. Σλανισμός..., p. 10-14; Αρχείον Θρακικού Λαογραφικού και Γλωσσικού Θησαυρού. 1952 (17), I, Z 121, p. 107.

¹⁰⁶ Πανάς, Μ. Μ. Σλανισμός..., p. 17; Αρχείον Θρακικού Λαογραφικού και Γλωσσиκού Θησαυρού. 1952 (17), I, Z 121.

ване. Така например много широко разпространение имат твърденията, че Русия подкрепя Гърция в балканските войни само защото това е в интерес на нейните славянски съюзници България, Сърбия и Черна гора. Славяните са подозирани в неизчерпаема изобретателност на методи и средства за налагане на своите интереси, които са в разрез с гръцките. Обикновено обилната историческа аргументация е придружена с категоричното твърдение, че "вековният враг", славянството, е толкова откровено противогръцки настроен, че това се подразбира от всяко негово действие или бездействие. Изострянето на българо-гръцките отношения през 1913-1914 г. допълнително катализира станалия вече традиционен гръцки негативизъм.

Териториалните спорове и очакваният реваншизъм на победена България се превръщат в допълнителен фактор за изостряне на напрежението и вследствие на това се появяват възможно най-крайни оценки за българската "ненаситност"¹⁰⁷. Не е без значение и фактът, че символът на гърцизма, Константинопол, който и до днес е наричан само "ῃ Πόλη" (*Градът*), е представлявал "предвоковна мечта на Русия", а българските погледи към него по време на успешния ход на военните операции в Източна Тракия, както и изявленията на българския монарх са всявали смут, страх и най-вече *враждебност* в гръцката душа спрямо тези евентуални съперници за византийското наследство.

Гърция, която причислява себе си към цивилизованите нации, има претенциите да се превърне в цитадела на свободата, "така, както някога Елада... и както народът в хилядолетната си история на непрестанни цивилизаторски усилия в съчетание с вековните титанични отчаяни борби срещу... разрушителите на паметниците на изкуството като: перси, скити,... славяни, българи, турци,... франки..."¹⁰⁸.

Страхът от евентуалната конкуренция и надмощие е този, който в голяма степен обуславя отношението към съседа изобщо и в частност към "славянския съсед", към когото гъркът има допълнителни причини да се отнася с недоверие. В културно отношение той се е виждал винаги като водач на своите съседи, на

¹⁰⁷ Πανάς, М. М. *Σλαվισμός...*, р. 39.

¹⁰⁸ Так там, с. 110.

които "освен всичко друго е дарил двете големи идеи, без които не би могла да съществува нито една нация: патриотизъмът и идеята за свобода". Убеждението в собственото му превъзходство е непреодолимо, то е основата на всяко отношение към тях, алфата и омегата дори и в чисто политическите стъпки на гръцкия управляващ елит, който изгражда в очите на европеца представа за нова Гърция, която все пак е *по-различна* или поне, за разлика от съседите си, е обградена с особен ореол на страна с голямо историческо наследство. Това самочувствие дава основание на гърка да заключи, че неговата позиция към съседите и претенцията за културно лидерство на Балканите е не самомнение, а в крайна степен "следствие от историята"¹⁰⁹.

Въпреки близостта в менталитета, религията и историческата съдба гъркът смята, че *различията* между двета народа са повече, отколкото приликите. Нерядко се правят опити за разграничаване на позицията на българските управници от отношението към "дисциплинирания народ", като внушението е насочено към това да бъдат избегнати обобщенията и поставяното под общ знаменател на чертите, белязали българския характер. В повечето случаи обаче това се оказва само добро намерение и крайните изводи са в противоречие с първоначално декларирани тези¹¹⁰.

Болният проблем се нарича "Македония" и отношението на българите от Македония към Гърка се определя като "патологична омраза"¹¹¹. Съвсем естествено българите придобиват чертите на *варварски и кървав* народ. Тези определения се срещат много често, те представляват неотменна характеристика на северния съсед. Българинът е наричан "*прусакът на Източка*"¹¹²; смята се, че народът се оставя да го водят за носа и е "*толкова дисциплиниран, колкото гръцката войска, а войската му може да се сравни само с пруската или руската...*"¹¹³

¹⁰⁹ Вж. Τσίρκας, Κλ. Δ. *Ο Ελληνισμός και οι Βαλκανικοί λαοί*. Αθήνα, 1961.

¹¹⁰ Вж. Οι γείτονες ημών Βούλγαροι. (Σειρά άρθρων δημοσιευμάτων εν τη εφημερίδι Μακεδονία), Απρ. – Μαΐου 1945, Θεσσαλία, 1945. р. 9, където се защиства идеята, че българската политика е основана на желанията на целокупния български народ дотолкова, доколкото няма никакви видими реакции и протести срещу нея.

¹¹¹ Αρχείον Θρακικού Λαογραφικού..., р. 121.

¹¹² Так там, с. 120-121.

¹¹³ Вж. Πανάς, М. М. *Σλαվισμός...*, р. 61, където авторът пише: "Българите са

В неговия образ надделяват чертите на "търпеливия земеделец, логичен и чужд на артистизма", така характерен за гърка и за сърбина, "човек, за когото е чужда фантазията и естествената спонтанност". Противопоставя се също по-голямата приспособимост по отношение на чужденеца на фона на ярко изразеното национално достойнство у гърка. Още една подчертавана важна разлика е "липсата на историческа памет, народностна и обществена традиция", които толкова много обременяват гръцкото съзнание. По тази линия се формира още едно условие за затвърждане и демонстриране чувство за превъзходство.

Патриотизъмът е качество, без което гъркът не би могъл да изрази себе си. Различият той вижда и тук, тъй като при него благотворителността "на ползу роду" е трайно явление, развиващо се в посока от Родината към родното място. За българина обаче се смята, че доколкото изобщо е склонен към подобни прояви, се ограничава само с изразяване на привързаност към родното място, т.е. *патриотизъмът и неговите проявления вървят по линията от родното място към Отечеството.*

Когато става въпрос за родолюбие и чертите, които съставляват националния образ, гъркът безусловно приема, че Православието е най-висша изява на гръцкия дух. Въпреки, че не оспорва по принцип религиозността на българина, той смята, че *православната традиция не е от голямо значение за него.* Тези разлики се проследяват дори при *отношението към мъртвия*, което "носи спомена на езическото"¹¹⁴.

Когато съпоставим всичко, посочено дотук, се налага изводът, че в съзнанието на гърка не може да бъде изтласкан "образът на варварина, дошъл от степите на Азия" и подложил на многовековни изпитания Византия и гърцизма. Българинът, сам обвиняван в подозрителност, е подозиран в корист, негостоприемност, жестокост и атавизъм, водещ до склонност към разрушение¹¹⁵. В това отношение представата за него изцяло се припокрива с тази за турчина, като се включва в "образа на

прусаките на Изтоха, а прусаките – българите на Запад." Вж. също: *Οι γείτονες ημών Βούλγαροι...*, с. 12 "Българите са галените деца на пруския милитаризъм."

¹¹⁴ Αρχείον Θρακικού Λαογραφικού..., р. 133-134.

¹¹⁵ Пак там, р. 137-138.

"врага" и "варварина"¹¹⁶. Характеризирането на българите като "подли", "грабители", "жестоки", "зверове", "незаслжаващи доверие", "кръвожадни" и "малодушни" става в плоскостта на сравнение и идентифициране с турците по произход и поведение¹¹⁷.

Трябва да се проследят и сравнят също преценките за българския и турския национален характер на Н. Казазис, който като председател на дружеството "*Ελληνομός*" и с цялостната си дейност е имал голямо влияние, както политическо, така и при формиране и насочване на общественото мнение¹¹⁸. Сравнението би очертало рамките на "образа на врага", подхада към неговото изграждане и начина, по който се проправя пътят за функционирането му – заедно с това би осветлило и представата за българина като част от "образа на врага".

Много често обяснение на поведението – истинско или въображаемо – на българите се търси в техния неславянски произход. Това обяснява в повечето случаи безапелационното им включване в образа на "варварите", от който турците са неотделими – т.е. в набора от стереотипни представи на гърка турчинът на първо място е варварин¹¹⁹. Съмненията в етническия произход на българите водят до изводите, че те имат тюркски произход. Тези твърдения обикновено цитират антропологични изследвания или пък са основани на пространни връщания назад в историческото минало на българската държава и нейния етногенезис¹²⁰. Все по

¹¹⁶ Πανάς, Μ. Μ. *Σλαυισμός...*, р. 21 -22.

¹¹⁷ Γκάφополас, Ν. *Πώς η Μακεδονία παρέμεινε ελληνική: ιστορικά σελίδες.* Θεσσαλονίκη, 1933.. Авторът заявява в началото на книгата, че целта му е да изложи събитията, такива, каквито са. Самите заглавия дават представа за неговите позиции. Ще посочим само един пример: "Ζασαδι, γραβέζι, απταλιάνια, υβιτστεντα, προσκρυπτισι." (Става въпрос за действия на българите в Македония.) Вж. Ενεπεκίδης, Π. Κ. *Η δόξα και ο διχασμός...*, р. 61-62; Γιαννόπουλος, Π. Υπ. *Οι Βούλγαροι εις την Θεσσαλονίκην.* Αθήνα, 1914, където изразителни са самите заглавия на отдельните глави; *Η Βουλγαρική κακοποιοτία υπό Μ. Π. Ιστορικές μαρτυρίες.* Αθήνα, 1945; Τούσας, Α. Σ. *Η Βουλγαρική δολιότης και οι ανθελληνικοί διωγμοί...*

¹¹⁸ В този смисъл вж. Каζазис, Ν. *Έλληνες και Βούλγαροι κατά τον ΙΩ' και Κ' αιώνα.* Αθήνα, 1908; *Έλληνομός και Νέα Τουρκία.* Αθήνα, 1912. В последната книга в главата, озаглавена *Ψυχολογία της τουρкиκής φυλής*, с. 32, четат: "Τυρчинът първо е мюсюлманин и завоевател, и след това човек и гражданин."

¹¹⁹ И. Илчев, *Родината ми*, с. 51.

¹²⁰ Γκάφополас, Ν. *Πώς η Μακεδονία παρέμεινε ελληνική...*, р. 19. "Северният централен германски вестник" пише за българските комитаджи, че в Берлин

повод на плътното идентифициране с турците и пренасянето на оценки, основаващи се на избирателното функциониране на историческия спомен, българинът е окачествян като "фанатичен и притежаващ склонност към разрушение"¹²¹.

Много важна черта от образа на българина е и постепенно наслояваното убеждение, че на него не може да се разчита и че той е неверен съюзник. За "синдрома на неверния съюзник" особено много допринася случилото се през Междусъюзническата война¹²². Ескалацията на взаимното недоверие и подозрителност, които винаги съществуват в латентно състояние между двата народа, довеждат до раждането на българското "съюзници разбойници" и гръцкото "σύμμαχοι παράσπουδοι" (или с други думи "съюзници, които не изпълняват договорите")¹²³.

Автостеротипът, който гради у гърка представата за народ, който "със своите... постижения прегражда пътя на варварството към Европа"¹²⁴, предизвиква и твърде преувеличени оценки за външния вид на българите, резултат от цялостното чувство на културно превъзходство спрямо тях¹²⁵. Освен, че ударището пада на черти, които почти се при покриват с тези на византийските хронисти за българите от Средновековието, описващи ги

именитият патолог К. Viuchow, изследвайки петнадесет черепа на българи, убити от турците, е стигнал... до извод, който не подлежи на опровержение, че българите имат не славянски, а тюркски произход"; Амантоς, К. И. Οι Βόρειοι γείτονες της Ελλάδος (Βούλγαροι – Αλβανοί – Νοτιοσλάβοι). Аθήνα, 1923, р. 89: "И тъй, историята сочи, че днешните българи представяват смес от всякакви тюрки, славяни и траки, след това от гръцкия и остатъци от други народи, готи и т.н. От това антропологическо проучване (на българина Батев) се вижда, че в съвременното българско население преобладава като че ли тюркско-монголският елемент. Този тюркски елемент е упражнил влияние върху българската душа, която се ентусиазира много по-трудно от тази на истинския славянин и тъкмо обратното, притежава голяма сурвост. И в народните песни се различава сурвостта и безчувствеността, която ясно се изяви през последните войни и национални борби".

¹²¹ Γκάφτολας, Ν. Πώς η Μακεδονία παρέμεινε ελληνική... р. 254; Γεργορίου, Εμ. Έλληνες και Βούλγαροι. Θεσσαλονίκη, 1954, ЕМΣ, В' έκδοση, р. 286, 581, 600, 632.

¹²² Αρχείον Θρακικού Λαογραφικού..., р. 143.

¹²³ Γιαννόπουλος, Π. Υπ. Οι Βούλγαροι εις..., р. 5.

¹²⁴ Сп. Ευθύνη, 1973, т. 24, р. 589. Думите принадлежат на проф. Й. Теодоракопулос. Критичен коментар на тази позиция прави Κακλαμανис в: Κακλαμάνης. Ανάλυση της Νεοελληνικής..., р. 99-100.

¹²⁵ Γιαννόπουλος, Π. Υπ. Οι Βούλγαροι εις... р. 11.

като "диви" и "нецивилизовани", в далеч по-късни оценки се възраждат или, по-точно, продължават съществуването си оценки от рода на "мечкари"¹²⁶ ("αρκουδιάριδες")¹²⁷. Това, разбира се, е лесно обяснимо в условията преплитане на националните интереси и толкова богата на примери на враждебност предистория.

Невинаги обаче откровеното подценяване на българите е израз на съзнанието за превъзходство. Особено след началото на века и при сравнително бързи видими успехи на българската политика в Македония, някои снизходителни и пренебрежителни оценки са израз на *ревнивост* към успехите на съседа. Ето какво пише например известният византолог К. Амандос: "Прегледът на духовното развитие на българите показва, че като нация те никога не дадоха нито големи, нито множества интелектуали; като държава обаче направиха много за училищата, за науката, за изкуството."¹²⁸ Тази оценка пряко кореспондира с мнението на Казазис, на което ще се спрем по-нататък, и показва, че *страхът от конкуренция на балканските съседи* е трайна тенденция, характеризираща нагласата на гърка от началото на XX в. и в интересувания ни период.

Възприемането на събрата винаги е по-меко, разграничението не е така категорично, както в случая с българина. Траен елемент в неговия образ е безусловното му признаване за *традиционн съюзник*. Както и в случая с всички останали съседи, представата е изградена изцяло на *историческа основа*, т.е. миналото, взаимните контакти и налаганите стереотипи, затвърдили се особено след средата на XIX в. са определящи при оформлянето му¹²⁹. Всички съвременни факти директно и открыто намират своето обосноваване с чисто историческа аргументация. Балканските войни, както вече бе отбелязано, радикализират оценките, изострят позициите и заедно с това допринасят за засилване на винаги готовата да се прояви подозрителност, представящи отношенията изключително в контрастната черно-бяла гама.

Сърбите, макар и воюващи на страната на Гърция срещу България в Междусъюзническата война, са обвинявани в *неискреност*

¹²⁶ Πανάς, Μ. Μ. Σλαυισμός..., р. 39.

¹²⁷ Епитетът "αρκουδιάρης" се употребява в смисъл на "груб, прост човек".

¹²⁸ Амантоς, К. И. Οι Βόρειοι γείτονες της Ελλάδος..., р. 116.

¹²⁹ Вж. Амантоς, К. И. Οι Βόρειοι γείτονες της Ελλάδος...

и подлост. За това дава основание, според М. М. Панас, “отбранителната им позиция” спрямо българите, която станала причина гръцката страна да претърпи големи щети. Веднага след излагането на това мнение следва и едно типично тълкуване: “този факт всъщност не е изолиран, той е само един от многото, тъй като сърбите и в миналото се показваха като подли и злонамерени спрямо гърцизма”¹³⁰. Подробно се изброяват примерите, които красноречиво подкрепят тази теза. Първият от тях се отнася за времето на император Йоан II (1118-1143), когато сърбите “нападали и опустошавали Византия”, след това обзорът преминава през Втория кръстоносен поход (1147-1149), при който същите “издебнали” и нападнали от своя страна ограбената от рицарите империя... и така, докато се стигне до крал Стефан Душан и завоевателната му политика по време на междуособната война между Йоан Палеолог и Йоан Кантакузин (1341-1355).

Всички тези пространни исторически препратки са дотолкова характерни за стила на публицистичните текстове, че са се превърнали в тяхна неизменна черта. В тях авторите дават израз преди всичко на стереотипни представи, съществуващи в колективното съзнание, и след това на свои лични наблюдения. Дори когато предмет на коментар са съвременни проблеми, например такива, които се отнасят до перспективите за икономическо развитие на съседни балкански страни, неминуемо влиза в ход аргументацията, основана на исторически факти или представи за тях. Що се отнася до сърбите, след като е направен историческият обзор на сръбско-гръцките отношения през Средновековието, почти директно е назована и причината за тежките обвинения спрямо тях: завладяването на Македония, Албания и Епир по времето на крал Стефан Душан и включването им в територията на Сърбия.

Геополитическите интереси и противопоставянето на териториални претенции, които нерядко се основават на *носталгично отношение към историческия спомен* е балкански феномен, за който могат да бъдат дадени много примери: Константинопол и император Константин Драгаш; Солун – “градът на славянските първоучители Кирил и Методий”; Струга – “брата Миладинови

¹³⁰ Καζάζης, Ελληνισμός εν τῇ χερσονήσῳ του Αίμου, εντυπώσεις ταξιδιού. Αθήνα, 1899, p. 45.

...” А няма нищо по-естествено за претенции, свързани със спорни територии, от това, направо да бъдат защитавани с доводи, подобни на тези, които изтъква в свой официален разговор с австраийския посланик Ст. Драгумис, депутат в гръцкия парламент: “...територията на страната (Гърция – бел. моя) не би способствала за развитието на гърцизма, за отбраната и администрирането, които са невъзможни, както е известно...”¹³¹ Последната фраза (“както е известно”) е дребен, но многозначителен детайл, който ни подсказва, че подобни аргументи, които всъщност изразяват смесица от geopolитически съображения, национални въжделания, стереотипи и в голяма степен пренебрегване на реалностите, се приемат като съвсем естествени и още повече – като единствено валидни.

Настоящото, съвременното положение обикновено се възприема като временно и в това е обяснението на дремещата враждебност, за която вече говорихме. Да се върнем отново към М. Панас, който завършва прегледа на сръбското отношение към гърцизма с думите, че *не само в миналото те са постъпвали по този “неискрен” начин, ласкайки гърците само когато са се намирали в затруднено положение и когато са имали нужда от тяхната помощ.* По този начин хронологичният и смислов кръг се затваря: поставена е тезата за това какви са днешните сърби, обяснява се, че те винаги са били такива и се заключава с известно преповтаряне на първоначалната оценка, която бива в някаква степен детализирана.

“Славянски съсед” в гръцките представи е преди всичко българинът и сърбинът. Неизбежно разликите и приликите между тях са предмет на сравнение и анализиране още повече, че самото историческо развитие дава основания за това. На първо място трябва да отбележим, че самата гръцка позиция е омекотена от значителната роля на традицията, съобразно която сърбинът е третиран като съюзник. Това предпоставя до голяма степен спокойната преценка на съвременното състояние на гръцко-сръбските отношения и сравнително добронамерения хармоничен образ на съседа – сърбин.

Описвайки сръбското обществено устройство в лицето на “зад-

¹³¹ Ενεπεκίδης, Π. Κ. Η δόξα και ο διχασμός..., p. 29.

ругата”, известният историк К. Амандос през 1923 г. говори за “чувствителната сръбска душа”¹³². Трябва да запомним тази оценка, защото по-нататък ще срещнем друга, различна преценка за българската задруга. Коренната разлика между двете би могла да се дължи и на това, че принадлежат на различни автори. *Над това* обаче стои по важно основание и то е следното: *на сърбина се гледа със симпатия*, във всеки случай много по-голяма, отколкото тази, проявявана към българина.

Симпатия и близост са също господстващите характеристики на отношенията към държавата на южните славяни след 1918 г., макар, че съперничеството и в този случай не е избегнато. Едно от обясненията на това явление е *градирането на “заплахата”*. В тази своеобразна скала безусловно първо място сред християнските съседи на Гърция заемат българите. Сърбите, особено след Междусъюзническата война, трайно завоюват своето място при приятелите и съюзниците на Гърция, още повече, че политиката на България спрямо Македония се е преценявала и от двете страни (Гърция и Сърбия) като завоевателна, егоистична и експанзионистична. По този начин инстинктивно симпатията е на страната на смятаната за по-малка опасност, без, разбира се, изцяло да отпадне идентифицирането на врага със “славянина” изобщо. Израз на скрити опасения е и многократното подчертаване на *асимиляционната способност на “славянския език”*¹³³.

Положителното отношение към Юgosлавия вследствие на об-

¹³² Άμαντος, К. И. Οι Βόρειοι γείτονες της Ελλάδος..., р. 279: “Славата” или “задругата”, побратимяването (“адελφолойтът”) са проява на чувствителната сръбска душа. Народ с такива добродетели и гордост ще постигне напредък. Вече е преодолял всички големи трудности: изцяло се освободи от турците и при това се намира далеч от него и много близо до центровете на съвременната култура; осъществи изцяло своето обединяване, което никога преди това не е имал; това, което остава, е да асимилира различните култури на всички свои съставни части. Ще го постигне лесно и ще продължи по пътя на икономическия прогрес, като се обляга на голямата и богата държава и към духовен разцвет, който също се подсказва от досегашните събития.”

¹³³ Άμαντος, К. И. Οι Βόρειοι γείτονες της Ελλάδος..., р. 327: “Гръцкият народ, който днес трябва да властва поне в Източна Европа, се ограничи в няколко милиона, докато съседите му славяни станаха несравнено многочислени и опасно го притискат. Като главна причина за това се изтъкват индивидуализмът и локалният (местният) патриотизъм (τοπικομός), които гръцки качества имат според автора разнообразни исторически и географски причини.

щността на интересите, на моменти дори граничи с липса на реална преценка за действителното състояние на нещата в многонационалната държава, за която се твърди, че *религиозните различия с времето ще бъдат преодолени и признак за това е разпространената поговорка “брата е мил, каквато и вяра да има”*¹³⁴.

Преките сравнения между българи и сърби винаги са в полза на вторите. Това е така, когато се сравнява *волята за свобода, героичността, способността за творчески изяви и широтата на духа*. Все по тази линия “*българският хайдутин “отстъпва” на сръбския хайдук и на гръцкия kleft*”. При българина “*основната тежест на неговото дело се пада на грабежите и едва след това на усилията за отхвърляне на турската тирания. Това качество на хайдутина се потвърждава и от българския фолклор, в който много често се говори за грабежи и убийства и рядко за турци и свобода*”¹³⁵. Тези думи не могат да не ни напомнят за всеизвестната гордост на сърбите с *първородството на тяхната свобода и честите напомняния (въщност съвсем не само гръцки)*, че България е отхвърлила османската власт не със собствени сили, а единствено благодарение на руско-турската война.

Освен *традиционната* и основаната на нея *стереотипизация*, друга изключително важна причина за по-различното отношение към сърбите е чисто конюнктурна, но основана на далновидно премисляне и страх от обединената славянска опасност. Периодът на войните и откритият и безкомпромисен сблъск на интереси е откроил прецизно възможните съюзници и противници, а реалностите, създадени след Първата световна война, затвърдяват изградените вече отношения, в които *на България се пада ролята на победен враг с нереализирани големи претенции*, който неразумно е изиграл своите ходове.

Всичко това допълнително “намества” гръцкото отношение към българи и сърби, моделирайки съществуващите представи в насока: в първия случай като характеризира северния съсед като *неверен съюзник, с непомерни териториални апетити, на когото не може да се разчита; и във втория – като приема, че сърбите са традиционен съюзник, на който все пак Гърция трябва да се*

¹³⁴ Пак там, с. 275-276. “*Brat je mio, koje vjere bio*” (“Αγαπώ τον αδελφόν μου, δ’ τι θρησκεία και αν ἔχει”.)

¹³⁵ Пак там, с. 49.

облегне в борбата си с по-голямата опасност¹³⁶.

Най-синтетичният израз на саморазграничаването на гърка от другите, на поляризацията "ние" – "те" е понятието "варвари" в смисъла, който му придава новогръцката изразност. И тъй като опозициите в митологичното мислене на Балканите са глобални, от една страна е гъркът, а всички останали се включват, въпреки определена вътрешна диференциация, в образа на "варварите".

Именно тук се корени обяснението на твърдо установилото се в новогръцкото съзнание разбиране: тъй като Гърция се смята за страна с особена културна мисия – в миналото и в най-ново време, то тя се идентифицира с цивилизацията и следователно нейните врагове или онези, които са приемани за такива, автоматично заемат мястото на врагове (заплаха) за цивилизацията. С други думи, тъждеството *Гърция – цивилизация* веднага отгласва подготвеното вече съзнание към опозиционната двойка "*врагове на Гърция – врагове на цивилизацията (варвари)*".

"Варвари" е дума парола, която отключва цяла серия от стереотипни образи и страхове. Все по-обхватен става нейният смисъл, добивайки значение на страна в антиномията "*гърцизъм – варвари*". У Казандзакис това личи много ясно: на различни места в неговите пътеписи ще срещнем внушението "*ще дойдат варварите*"¹³⁷.

Разбирането за "варварите", моделирано в следвоенните политически и културни реалности на Балканите и в Европа, се осветлява допълнително и от едно друго обстоятелство: след политическия крах на гръцката национална доктрина, Мегали идея добива характер на система от идеи, целящи културното консолидиране и извисяване на гърцизма, което да възвърне блясъка на културната му мощ. Поради твърде стеснената зона, в която Гърция би могла да разпростре тези свои амбиции и усилия – Балканския полуостров, – съседите са предмет на ревниво вглеждане, а тяхното политическо, икономическо и културно развитие е основа за непрекъснати сравнения.

¹³⁶ Пак там, с. 270: "Що се отнася до Гърция, ясно е, че тя трябва да живее в мир и приятелство със сърбите, с които и в миналото се е разбирала по-лесно. Гръцко-сръбското приятелство ще допринесе за отхвърляне на съюза между българите и останалите южни славяни."

¹³⁷ Καζαντζάκης, N. Ταξιδεύοντας, p. 23.

В повечето случаи качествата на съседите, видени през погледа на гърка, са силно оцветени от неговата предварителна представа за тях, катонерядко за засилване на дадена положителна или отрицателна оценка важна роля играят конкретни конюнктурни дадености. Твърде често гръцкият публицист, писател или обществен деец се обръща към източници, които дават косвени доказателства и не могат да охарактеризират общественото мнение като цяло и поради това зряма се оказва едва някаква част от него. Въпреки това ние сме длъжни да отсем и преценим наличните писмени свидетелства, които третират под някаква форма проблема за отношението на "националното Аз" и "съседите". Още повече, че е невъзможно да заставим отишлите от живота свидетели да се изказват по въпросите, които ни интересуват. Точно поради това сме принудени да се обръщаме към източници, които често дават косвени свидетелства.

Във всеки случай като цяло "балканският съсед" в представите на гърка притежава черти на "варварин", твърде далеч е от всяка цивилизация; политическите нрави в съседните страни са "диви" и представляват съчетание от най-лошите качества на "ориенталски" и "франкски" характер, езикът е "беден и недодълан...", неспособен, за разлика от гръцкия, да изразява повисши понятия". Високомерието, което характеризира погледа към "славянския съсед", придобива по-различни нюанси, когато е отнесено към "европейците" (φράγκοι).

Въпреки, че е изработил психологически механизъм да търси опора в миналото, гъркът не може да изцяло да пренебрегне реалната действителност. Пренебрежението му към Балканите изобщо, стремежът да се разграничи от своето обкръжение, се основава както на високото национално самочувствие, така и на чувството за малоценност спрямо "европеца". В този смисъл, когато анализираме позицията на гърка в отношението "гърци – славянски съседи" не трябва да пропускаме, че има два, в известен смисъл противоположни, центъра на мотивация: *първият*, действително съществуващото исторически обусловено чувство за културно превъзходство и *втори*, който намира израз в колебливостта по отношение намиране мястото на *съвременна Гърция* при разпределението на ролите – в политически и културен план – на държавите в модерна Европа.

4.4 ХУДОЖЕСТВЕНАТА ПРОЗА И ОНАСЛЕДЕНИТЕ ОБРАЗИ

В романите и разказите, в художествената проза въобще от периода между войните не са много случаите, когато директно се третира темата за съседа и по повод на това се дава израз, скрито или директно, на отношението към него, в това число и към славянския съсед. Многобройни са произведенията, свързани с голямата тема за “изгубената Родина”, но в тях се говори преди всичко за отношението между гърци и турци, много често и за бежанците, които стават най-близките представители на “другостта” (алтеритета). Това е израз на тенденцията за пренасяне на негативизма преди всичко към Турция (нараняването на националното достойнство от катастрофата в Мала Азия) и резултат от относителното успокояние по отношение на съседите след положителното за Гърция решаване на съществуващите противоречия преди всичко с България. Определящото явление за междувоенния период обаче е, че гъркът се занимава преди всичко със себе си и най-вече по този повод и като необходима опозиция се сравнява, определя и съизмерва със своя съсед.

Макар и различни по жанр, творбите, предмет на нашия интерес, очертават образа на славяните – гръцки съседи. Извън различния творчески и личен подход към темата у всеки отделен автор съществува набор от постоянни характеристики, свързани с образа на славянина, които ще представим, стараейки се да не бъдат извадени от общия контекст и натоварени с недействителни външения.

Ключово е значението на образа на “варварите”, в който се влага доста широк спектър от съмисли. “Варвари” могат да бъдат всички не-гърци, но в същото време се прави определена диференциация в разбирането. Думата най-често асоциира със заплаха за гърцизма, чиято най-важна черта е, че “представлява” едно високо оценявано от културна гледна точка историческо минало.

Тази натовареност на образа най-ясно се вижда у К. Кавафис¹³⁸. Паралелно със самовгълбяването на гърцизма съмисът на термина става все по-общ и неясен, добивайки значението на страна в антиномията гърцизъм – варвари. Това именно външение прави и Н. Казандзакис. На различни места в неговите

¹³⁸ Кавафис, К. В очакване на варварите. – Пламък, бр. 1/1960, с. 271-284.

пътеписи ще срещнем мисълта *“Ще дойдат варварите”*. Те не са указаны конкретно, с изключение на един-единствен път¹³⁹. Ако съпоставим тази мисъл с думите на същия автор, че *“истинският пътешественик, пътуващи, намира това, което има в себе си и той самият създава страната, която обхожда”*, ще потвърдим извода: *“варваринът” се свързва със славянина по линията на дълбоко вкоренения страх от последния*. С други думи, така или иначе съществуващата представа за “варварина”, която се свързва с опасност и заплаха за гърцизма, се пренася и до голяма степен при покрива (или поне включва) образа на славяните.

На свой ред вътре в този образ се отделя като негово ядро представата за българите. Те се възприемат като *слабокултурни* и в много случаи искрено е учудването, че не приемат с отворени обятия по-умните и културни гърци, дошли в Македония да предадат *“светлината на цивилизацията”*¹⁴⁰. Независимо, че живеят в непосредствена близост, между гърци и българи стои психологическа бариера, изградена от цял низ предпоставени тези, които пречат да се осъзнае близостта между двата народа. Натрупаното през войните недоверие представлява допълнителен негативен фактор в тази насока. Най-дълбоко залегналият елемент, формиращ психологическата нагласа при възприемането на българина, е този на ограничаването, на поставянето му в плоскостта на чуждото и далечното¹⁴¹.

Официалните гръцки документи от междусъюзническата война, изобилстващи с епитети по отношение на българите, които ги представят като “диви”, “нецивилизовани”, “жестоки” и т.н., като лайтмотивът при всички са т. нар. *“български зверства”*, са също израз на стереотипа, който се превръща, особено след войните, в неотделим от етNONима на северните гръцки съседи. Стига се до положение споменаването на “българин” да се свързва непрекъснато със заплаха за външните.

¹³⁹ Καζαντζάκης, Ν. Ταξιδεύοντας, р. 23: “Славянският свят ти причинява страх; те са варварите, които потеглят.”

¹⁴⁰ Δέλτα, Π. Στα μυστικά του Βάλτου. τ. Α', р. 47.

¹⁴¹ Δέλτα, Π. Μάγκας. Αθήνα, 1935, р. 261: “Не пускай в къщата си българин.”; Превелакис, Π. Σλίνγετο σα σμъртта, София, 1982:

“– Какво ги гледаши, кира Русаки, тези занзибарци. Живи са изляждали деца ти, където са ги хванели.

– Не слушай приказки, кир Фотис! И те са християни като нас, православни.

– Море, българин вяра има ли?”

менно с клишието “зверства”. Тази, вече трайна тенденция, може да се проследи и в художествената литература. Българите са “диви, безчовечни и изпълнени с омраза”¹⁴². Много често са наричани “зверове”¹⁴³.

Тази представа е толкова ярка, че у П. Превелакис срещаме следната картина: по време на Първата световна война в кафене редом със снимката на крал Константин стои рисунка, на която е изобразен “див субект”, душещ превръзвашата го медицинска сестра. Картината е озаглавена “Неблагодарността на българския пленник”¹⁴⁴. По този начин “светът на българите” е представен като брутален и див, а самите те – като лишенци от човешки добродетели. Описват се многобройни примери на “нечувани мъченя”, на които са подложени гръцките жени и деца в Македония в противовес на благородното поведение на гърците.

Чувството за културно превъзходство е внушено по различни начини, нещо повече: българите се поставят на една плоскост с турците (“Българите са по-лоши от турците”). Много често и натрапчиво е това твърдение. Национализмът в неговите най-крайни форми е в основата и на явно неистинните твърдения от рода на това, че “Източна Румелия е възможно най-гръцката територия”¹⁴⁵.

Много интересни в този смисъл са “Литературните спомени” на К. Варналис¹⁴⁶. Там той описва своите детски години и в типичния си стил отбелязва, че “рисувайки картата на Гърция по-голяма от тази на България, всъщност не прави нищо по-различно от своя по-сетнешен професор, който не приема, че Бургас е град в България, а в “Северна Тракия” и така го “прави” гръцки...” Това е голяма тема и тя има общобалкански измерения и много дълга история: “Южна Албания” или “Северен Епир”, “Македония” или “Южна Сърбия”...? В тази връзка, естествено, не е отмината и българската “ненаситност” за територии в Македония.

Негативизъмът спрямо българина намира израз в описанието

¹⁴² Δέλτα, П. Στα μυστικά..., р. 36, 45, 47.

¹⁴³ Δέλτα, П. Μάυκας, р. 70, 253, 255, 257.

¹⁴⁴ Превелакис, П. Слънцето на смъртта, с. 63.

¹⁴⁵ Δέλτα, П. Μάυκας, р. 264.

¹⁴⁶ Варналис, К. Литературни спомени. – АХ, Мария, бр. 1/1996, с. 116-120.

на неговата външност. “Всички” българи имат “непочтено” лице и едър, “свински” нос¹⁴⁷. Тези явно преувеличени и яростни описания кореспондират в много случаи и с характеристиките въобще на славянина, който е “с малки лукави очи, които не срещат погледа на другия, с жестоки безчувствени устни и нико тоясно лице”¹⁴⁸.

Духът на отрицание и неприемане на българина се изразява в превръщането на този етноним в нарицателно за липса на духовна извисеност, грубост, предателство и въобще за всичко онова, което гъркът смята за негативно. При това тази тенденция е трайно изразена и има аналоги и в доста по късни произведения. Изцяло отрицателният образ на българина често се появява без никаква особена сюжетна връзка, просто като обиден епитет¹⁴⁹.

Независимо, че преобладаваща е тенденцията на отричаване и неприемане на съседа и затова допринасят както исторически формиралите се стереотипи, така и изострянето на съвременните противоречия между балканските страни, не бива да забравяме, че времето след Първата световна война е време на психологическа атмосфера, която се свързва с интернационалната идеология на общочовешките ценности и хуманизма, белязана е от духа и беспокойствата на следвоенната епоха. Творбите се свързват с общоевропейската пацифистка тенденция (А. Барбюс, Е.М. Ремарк), а и до голяма степен са обусловени от съществуващата предразположеност на гърцизма като светоусещане към космополитност.

Същевременно в много произведения образът на гърка не се свързва с нейния образ на съвременния “световен човек”. С други думи, в прозата наблюдаваме две тенденции, които съществуват и се проявяват паралелно: *първата*, характерна с обединяване на базата на общовалидните човешки ценности, изразена по най-категоричен начин в произведенията с антивоенна насоченост; и *втората*, на завой на гърцизма към собствените му ценности или онези, които той самият идентифицира като такива и на тази ос-

¹⁴⁷ Δέλτα, П. Στα μυστικά..., р. 46, 59.

¹⁴⁸ Пак там, с. 45.

¹⁴⁹ Варналис, К. Дневникът на Пенелопа. с. 37: “...онзи масонин, онзи безбожник, онзи българин”; Колдяс, К. Окадано небе. София, 1974, с. 216: “Хайде, страхуваш ли се? – Удрий, българино! ...Не ви ли стига, че предадохте отечеството? Българи! Българи!”

нова, ограничаване на принципа “*nue*” – “*другите*”, дооформяйки и затвърдявайки вече съществуващи представи за не-гърците, за външните и чуждите¹⁵⁰.

Без съмнение *Живот в гроба* (*Zωή εν τάφῳ*) на Стр. Мирилис, освен безспорно естетическо значение, завоюва и централно място в цялата новогръцка проза от десетилетията между двете световни войни. По свой различен начин романът на Мирилис и *Лимонова гора* (*Λεμούδας*) на К. Политис (1930) осъществяват смесването на гръцката и европейската традиция, откривайки творчески хоризонти за новото поколение в прозата и осъществявайки решителна промяна в насоките на нейното развитие. Основна идея у Мирилис – проявена и в самия тон на *Живот в гроба*, в детайлно изобразените експресивни натуралистични сцени, е защитата на человека изобщо.

Заедно с чувството на ужас от страданията на ранената плът, той се стреми да събуди у читателя съчувствието и интереса към човешката личност, криеща се във всяко тяло, у всеки обикновен и узден войник. Описвайки отделни военни сцени, сблъскването на живота и смъртта в окопа, авторът извежда на преден план преклонението към живота, което не позволява надигането на тъмните страсти по отношение на врага. *Липсва отграничаването от чуждото “me”*, нещо, което проличава в пълностния дух на творбата. С нежност са описани редките моменти на отдих на главния герой Костулас в гостоприемната къща на славянско село. Възприемането на славянина не като враг, чужд или варварин, показва надделяващото значение на общото между славяни и гърци, съществуващо над представата за “славянската опасност”. Казано по друг начин, в нагласата при възприемането на *войната*, което е ключова дума в романа на Мирилис, се проявява целият минал исторически опит на гърка, уравновесяват се исторически формирал се и настоящи представи и се сливат в дух на *всеобщата човечност*¹⁵¹.

Именно това разбиране за человека като самостоятелна ценност владее и книгата на Венезис *Номер 31 328* (*To νούμερο 31 328*). Казано по друг начин, в нагласата при възприемането на *войната*, което е ключова дума в романа на Мирилис, се проявява целият минал исторически опит на гърка, уравновесяват се исторически формирал се и настоящи представи и се сливат в дух на *всеобщата човечност*¹⁵¹.

¹⁵⁰ Поршинев, Б. *Социальная психология и история*, с. 73.

¹⁵¹ Καραντώνης, Α. *Πεζογράφοι και πεζογραφίματα...*, р. 30.

бегне смъртта. Ярко присъстват на страниците на романа издръжливостта на человека, силата на мъченията и болката, усилието на животното, криещо се вътре в человека, да задържи живота. Това “слизане” до физиологичното е израз на усещането за *равностойността на всички хора*¹⁵²

Произведенията, написани в годините между двете световни войни, носят духа на своето време, предлагайки ни исторически калейдоскоп от образи, в които се проявяват отдавна формирани представи. Историята, пречупена посредством емоционалното (метафорично) мислене и отчасти превърната в мит, е в основата на твърде устойчивите и консервативни образи, с които оперира гръцкото съзнание при възприемането на съседа. Важна част от системата от нагласи и стереотипи, оформящи т. нар. национално мислене на гърка, стои в основата на *представата за “славянския съсед”*. Оценъчната психологическа установка е обусловена преди всичко от съзнанието за собственото “аз”, изградено в хода на историческо развитие и подложено на интерпретация, изградена при активното действие на различни фактори¹⁵³.

Сблъсквайки се със съвременността, търсейки отговора на най-важния въпрос след 1922 г. “*Какъв е гъркът и кое е неговото историческо предназначение?*”, той неизменно се обръща за санкция към миналото. Представата за съседа се формира на основата на непрекъснатия *мисловен преход на настояще – минало*, или по-точно, на основата на функциониращата “*представа за гръцката история*”.

В условията на специфичните следвоенни реалности на Балканите тази позиция съвсем не е специфично гръцка¹⁵⁴. Приликите изобилстват, тъй като самите позиции на балканските държави по националния въпрос са твърде сходни. Това се про-

¹⁵² Βενέζης, Η. *Το νούμερο 31 328*. Аθήνα, 1931.. Най-прекият израз на това разбиране са думите: “*Ηγάπη μηδέποτε и πο-σεβάτω από ένα τέλο, κοιτά σε μέρι.*”

¹⁵³ На тях се спряхме подробно в главата, третираща проблема за гръцката национална идентичност.

¹⁵⁴ Вж. Христов, К. *Какъв е българинът?* – Родина, 3/1939 г.; Хаджийски, И. *Появата на индивидуализма у нас*. В: Защо сме такива?..., с. 464-477; Йоцов, Б. *Българската действителност търси автор*. В: Защо сме..., с. 478-48; Янев, Я. *Изток или Запад*. В: Защо сме..., с. 337-341; *Духът на нацията*. В: Пак там, с. 342-344; *Философия на Родината*. В: Пак там, с. 345-348.

явява дори в *използванието изрази*, сред които такива, като "историческа цел/историческо предназначение", "исторически задачи/историческа мисия", "историческа памет", "героическая епопея", "нашието племе", "национален дух/народна душа" и т.н., са типични както за гръцките, така и за българските автори.

Границата между историята и мита се размива дотолкова, че конструкциите от строго историческите и пропагандно-историческите материали се пренасят направо в художествената проза, което обаче невинаги може да бъде установено, като се позовем на конкретен примерен текст. Отделни метафорични фигури, дори самата постановка и езикът на произведенията, доколкото са насочени към читател, който вече е подгответ да възприеме посланията/внущения, докосват съзнанието на възприемация и предизвикват *определенни реакции* у него¹⁵⁵. Последните се опират на определени възлови моменти в мотивацията на личността. По този начин писателят, самият той представящ дадена социокултурна среда, допълнително допринася за моделирането и затвърждането на тази *стереотипна реакция*.

Митологизираната представа за историята, превърната в набор от кодове, символи и образи, преминава в литературата и на свой ред създава условия за "отключването", съживяването и възпроизвеждането на "образите". Изразено с други думи, връзката история - литература е сложна и двупосочна.

Самото поле на действие на историческия спомен очертава същността на националната принадлежност или поне на нейните не-конкретни характеристики и следователно сравняването и съпоставянето между националното "Аз" и това на "Другите" е неотменна характеристика при изграждане чертите на *националната идентичност*¹⁵⁶. Тоест както за да бъде очертано пространството на националната принадлежност, е необходима "опозицията" на "Другите", така в еднаква степен необ-

¹⁵⁵ Вж. Φραγκουδάκη, Α. *Γλώσσα και προσέγγιση της ελληνικής γλώσσας*. Α'. έκδοση 1987.

¹⁵⁶ Това мнение, основано на модерните западни тълкувания на проблема за нациите у Б. Андерсон и Е. Ренан, свързва със съвременните български условия Тим Пайлбрау от Нюйоркския университет в статията си *Нациите като ценност – един поглед отвън върху обучението по история в българските средни училища*, предоставена ми от самия автор.

ходимо се явява познаването на собствения национален автостереотип, за да можем да вникнем и в рамките на възможната обективност да разкрием "образа на Другите".

Разглеждан от тази гледна точка, проблемът придобива аспекта, който му налагат някои изследователи още от средата на тридесетте години, а именно: *вярата (убедеността) в "националния мит"* е тази, която легитимира даден народ в собствените му очи и пред света, а обединяването около този "мит" е условие за съществуване на общност – културно-историческа, а следователно и национална¹⁵⁷.

На няколко пъти се спирахме на механизма на функциониране и моделиране на колективната памет в Гърция още след Освобождението ѝ чак до началото на Втората световна война; беше подчертано и *маргинализирането на историческия спомен и неговата частична митологизация* – така, че ако си позволим една не толкова прецизна от днешна гледна точка употреба на понятието "мит", можем спокойно да кажем, че *пресечната точка на проблема за "националния образ Аз" и проблема за "образа на Другия" е именно "националният мит", изразяван от части с понятия, втъкнати в характерната за онова време изразност*¹⁵⁸.

Изясняването му открива две взаимосъврзани перспективи, които дават отговор на въпроса "Как гъркът вижда своите славянски съседи и какво обуславя формирането на този образ?" Изходна точка представлява разбирането, че националното

¹⁵⁷ Янков, Я. *Изток или Запад*, с. 338; Вж. също Казанджиев, Сп. *Националното съзнание. В: Защо сме такива?*..., с. 175-182; Гъльбов, К. *Нашите културни задачи*. В: Пак там, с. 210-212; Шейтанов, Н. *Преображение на България*. В: Пак там, с. 266-269; Χρηστίδης, Χρ. (Хр. Ανδρ. Μάνεσης) *Κίνδυνοι και Ελπίδες του Ελληνισμού...*

¹⁵⁸ Имам предвид трайното присъствие на темата за "елленикотъга" и "народна душа", предмет на много студии, есета и изобщо на размисъл у най-видни интелектуалици и хора на перото от Балканите. Когато авторите от периода между двете световни войни говорят за "национален дух" и "народна душа", те очевидно имат предвид "непредметните" характеристики на нацията, онова общо, което, изразявано по различен начин, обединява *представите* на гърци, българи или сърби за собствената им национална самоличност, като по този начин се създава собствения национален *мит*. Самата употреба на понятието "мит" съвсем не е неуместна, ако се опитаме да избегнем оценъчното му значение и мислим за него като *набор от представи за историческото развитие на съответния народ*, т. е. "да го мислим" по начина, който е бил валиден за занимаващите се с този проблем тогава. Ако възприемем това виждане, се оказва, че модерните днес интерпретации на нацията и "националното" изобщо не са нищо освен "добре забравеното старо".

съзнание у гърка (“в гръцката душа”) е изключително сълно. Колкото и да е отворен към света, той винаги има предвид, че е заобиколен от народи, чийто национални цели в повечето случаи са в разрез с неговите и действително обединяване около общи идеи, свързани с националното бъдеще, е възможно по изключение, временно и с мярка.

Най-вече “северните провинции” са чувствителното място и ахилесовата пета на гръцката външна политика, особено след 1922 г., когато отпада дори като далечна перспектива териториалната връзка с Малоазийското крайбрежие и Константинопол (Истанбул). Това е главната причина вниманието и опасенията да се концентрират на север, където са българи и сърби¹⁵⁹.

Докато сърбите до голяма степен се възприемат като равни, поне що се отнася до усилията им за освобождаване от османско владичество и спечелване с цената на много жертви на националната им свобода, на българите до към средата на XIX в. се гледа по начин, който допуска, че тяхното национално съзнание е твърде размито във векове толерираното от завоевателите религиозно разделение и че националното им обособяване, а още повече териториални претенции, са малко вероятни в обозримо бъдеще. Тази позиция се засилва и от искреното убеждение в много среди, че гръцкият културен (и икономически) просперитет е достатъчно условие за туширане на всякакви бъдещи различия между двата народа. Точно поради тази причина сривът, започнал след църковните разпри, Сан-Стефанска България, борбата за Македония и Балканските войни, както и последвалата световна война подхранват антибългарските настроения, отприщват съществуващите негативни стереотипи, като превръщат България в “славянска опасност” и “врагът от Север”.

Централно място в представите на гърка заемат “предците, прославили човешкия дух”¹⁶⁰. Веднъж постигнал своята национална независимост, пред него стои проблемът за “бъдещата мисия”, която не е нищо друго, освен осигуряване на подобаващо място на гърцизма сред авангарда на културните народи. Това място не се подлага на съмнение и е очертано още от филелините

¹⁵⁹ Χρηστίδης, Χρ. (Χρ. Ανδρ. Μάνεστης). *Κίνδυνοι και Ελπίδες του Ελληνισμού...*, р. 63-64.

¹⁶⁰ Пак там, с. 71.

от времето на Романтизма.

Гъркът “се вмества” в тази представа, той се стреми да бъде такъв, какъвто го виждат от “Европа” и това прави позицията му до голяма степен уязвима и зависима. В тази двойнствена позиция се корени и отношението към другите народи (“варвари”), високомерието и чувството за превъзходство към съседите, а и не само към тях, защото стереотипът, че всичко, което имат “франките”, го дължат на блъскавото гръцко културно наследство е теза, неотделима от автостереотипа на гърка. Същевременно тази позиция игнорира изцяло съвременността и до голяма степен способността му за адекватно съобразяване с нея.

Политическите спекулации с Мегали идея се оказват здрави за много мислещи (и пиращи) хора, но по-важното е, че те налагат трайни представи, които дори тенденцията към формиране на различни схващания и отношение към историческото минало, към съвременните проблеми и перспективите на гърцизма не може радикално да измени. Пример за това е *димотикизъмът*, който след 1897 г. очертава различни параметри на националното самосъзнаване, но който (както и по-общата тенденция, която изразява), не се оказва достатъчно силен, за да промени в значителна степен съотношението на факторите, създаващи националния автостереотип, а следователно и отношението към “Другите”.

Мегали идея и “Велика Гърция” след “драмата от 1922 г.” се схващат като идеал и мечта, но в същото време горестното съжаление от тяхното рухване насочва към реалната им роля при трайното налагане на възприемането на съседа. Явните заблуди или неточности, ако искаме да бъдем по-меки, в нейната конструкция, макар и видими, също не се оказват в състояние да променят нещата. Така например масовата *убеденост*, че *териториите, към които Гърция в стремежа си да завърши своето национално обединение, се стреми, са населени преимуществено с гърци*, е теза, която не изгубва своето значение. Това засилва негативните тенденции към съседните народи пропорционално на техните териториални апетити и най-близкият пример за това е “образът на българина”.

Съществуват много ясни признания на разколебаване у самите радетели на гръцката национална идея, каквито са Ион Драгумис и Сулиотис-Николаидис. В навечерието на 1912 г. те предлагат

план за балканско обединение (включващо и Турция), който предвижда създаването на единно общобалканско съзнание¹⁶¹. Тази идея пряко асоциира със старата мечта за възраждане на Византия, а самата ѝ поява е израз на гръцката неувереност в реалната постижимост на националните цели.

Друг важен сигнал, носещ към извода, че съществува *криза на националното самочувствие*, е "еластичната" позиция на Е. Венизелос по отношение на териториалните перспективи на националната програма, проявила се в десетилетието между 1913-1922 г. Имаме предвид т. нар. "*теория за гръбначния стълб*" ("η θεωρία της σπονδυλικής στήλης"), която визира според някои изследователи връщане назад в политиката на Гърция и национално утвърждаване чрез гръцките колонии и диаспората.

Разочароването от факта, че Гърция не е в състояние да внуши необходимия респект у чужденците и че е загубила *своята способност за културна асимилация*, рефлектира в крайни оценки по отношение на най-близките съседни народи, с които тя, така или иначе, се сравнява. Последствията от краха на Мегали идея допълнително моделират факторите, стоящи в основата на отношението към съседните страни, тъй като гръцкото обществено мнение се насочва към идеята, че *плътните славянски маси от север, традиционно претендират за Македония и Тракия, считайки Егейско море за крайна цел на своето етническо присъствие, застрашават жизнено необходими за оцеляването на гръцката държава територии*.

В представата на гърците *сърбите са здрав, силен и груб народ, който се бори за своята свобода и благодарение на своята борбеност е придобил специфична дързост и самочувствие*. Близостта на Солун, към който сърбите открито изявяват претенции, поставя Гърция в особена позиция, която обаче отчасти се уравновесява от благоприятните за гръцката страна итало-сръбски и българо-сръбски противоречия. Независимо от това, че те също са включени в образа на "*опасността от Север*", в повечето случаи се възприемат като *традиционнни приятели, на които се гледа със симпатия*.

Българите най-често са възприемани като "*приземени и тру-*

¹⁶¹ Пак там, с. 76-77.

долюбиви, упорити, коварни и готови на Саможерства. Тяхното чувство на *онеправданост* след войните обикновено се отдава на "*опиянение от славолюбие*" и рядко се признават "*неоспоримите етнически дадености*" в Македония и Западна Тракия преди 1912 г. и вследствие на това "*неугасимата българскаnostalgia*".¹⁶² "*Прусите на Източка*", както са наричани, по време на Балканските войни се поддават на "*престъпната*" по отношение на съюзниците и "*унищожителна*" за самите тях "*лудост*".¹⁶³ Един от най-често срещаните епитети, свързана с характеристите на българите, е "*злонамерени*". Много изразителен е страхът от по-нататъшното развитие на тяхното "*постоянното чувство на onepравданост*", а проблемът с *българските или "славяногласните" малцинства* на територията на Гърция, предвид тяхната консервативност, в повечето случаи провокира защитна реакция и по-рядко "*неумолим реализъм*" при действителното разглеждане на проблемите, свързани с отношенията "*гръци*" – "*славянски съседи*".

¹⁶² Пак там, с. 93-94

¹⁶³ Пак там, с. 93.